

Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна робота

за Міжнародною програмою підвищення кваліфікації для освітян
*«Сучасний європейський університет:
науково-педагогічне стажування для науковців та освітян»*,
що була організована Східно-Європейським інститутом психології
(Україна – Франція),
Поморською академією у Слупську (Польща)
у партнерстві з низкою інституцій України та Польщі
(Польща, 20–29 лютого 2016 р.)

за темою

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД РОЗВИТКУ РИТОРИКОЗНАВЧИХ ПОДІЙ І ЗАХОДІВ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ ЗА УЧАСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ Й АКАДЕМІЧНОЇ ЕЛІТИ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ ІНСТИТУЦІЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ

ЩЕРБАКОВОЇ Олени Анатоліївни,
*кандидата філологічних наук, доцента
і старшого наукового співробітника;
провідного наукового співробітника
відділу лідерства та інституційного
розвитку вищої освіти
Інституту вищої освіти
Національної академії педагогічних
наук України*

Київ 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. ДОСВІД ВИВЧЕННЯ АКТУАЛЬНИХ МІЖНАРОДНИХ РИТОРИКОЗНАВЧИХ ЗАХОДІВ ІЗ РОЗВИТКУ РИТОРИКО-КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ (за результатами досліджень 2015 – початку 2016 років)	5
1.1. До характеристики різновидів риторикознавчих заходів міжнародного рівня у системі вищої освіти і науки	5
1.2. Огляд проблематики міжнародних риторикознавчих заходів України, Європи та світу	6
1.3. Результати моніторингу зарубіжних риторикознавчих об'єднань, що спеціалізуються на проблемах розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету	14
<i>Висновки до першого розділу</i>	17
Розділ 2. ЗНАЧЕННЯ ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ РИТОРИКИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ У ФОРМУВАННІ РИТОРИКО-КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	19
2.1. Характеристика внеску зарубіжних авторів “Риторик” – як провідних фахівців в університетському та академічному середовищах – до розвитку сучасного риторикознавства	19
2.2. Перелік імен дослідників окресленого періоду із зазначенням їхніх риторикознавчих праць, що сприяють формуванню риторико-комунікативної культури сучасного університету	23
<i>Висновки до другого розділу</i>	26
Розділ 3. РЕЗУЛЬТАТИ АНАЛІЗУ НОВІТНІХ ФРАНКОМОВНИХ ВИДАНЬ ІЗ РИТОРИКИ, ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА І КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЕВОЇ КОМУНІКАЦІЇ СУЧАСНИХ ПРЕДСТАВНИКІВ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ТА АКАДЕМІЧНОЇ ЕЛІТИ	27
3.1. До загальних результатів проведеного аналізу	27
3.2. Приклад аналізу декількох новітніх франкомовних наукових і навчально-методичних видань із риторики, ораторського мистецтва та культури мовленнєвої комунікації сучасних представників світової університетської й академічної еліти	29
<i>Висновки до третього розділу</i>	39
ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ПОШУКІВ (за планами на 2016–2017 рр.)	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47

ВСТУП

У роботі над темою індивідуального дослідження «Риторико-комунікативна культура сучасного університету як інтегративний фактор формування академічної еліти» визначаємо риторико-комунікативну культуру сучасного університету об'єктом міждисциплінарних досліджень вищої освіти й освітнього лідерства. Це передбачає комплексне – інтегративне – вивчення ролі і завдань, складників і чинників формування риторико-комунікативної культури елітарної особистості за умов вищої школи, а також шляхів підвищення кваліфікації й самовдосконалення ритора-освітянина як людини-громадянина і фахівця своєї справи, так і організатора й керівника багатогранними процесами життєдіяльності сучасного університету.

Великого значення набуває аналіз провідного міжнародного досвіду з вивчення актуальних засад розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету. Здійснимо новаторську спробу синтезу виокремлених міждисциплінарних вітчизняних і зарубіжних риторикознавчих заходів 2015 – початку 2016 років. Також відобразимо деякі узагальнені фактографічні відомості щодо діяльності декількох десятків риторикознавчих інституцій та організацій (товариств, асоціацій чи інших установ), котрі активно запроваджують дискурс з актуальних освітніх проблем в Україні, Європі і світі. Це дасть можливість виявити географічні місця дислокацій заснованих наукових шкіл, визначити головні напрями і завдання новітніх риторикознавчих ініціовань, що послугує своєрідним коротким оглядом обміну знаннями із загальної та професійно й ціннісно зорієнтованої риторики.

За поставленою метою – подати аналітичний огляд розвитку риторикознавчих подій і заходів початку XXI століття за участі представників університетської й академічної еліти вітчизняних і зарубіжних інституцій та організацій – визначимо такі дослідницькі завдання:

1) висвітлити досвід вивчення актуальних міжнародних риторикознавчих заходів із розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету (за результатами досліджень 2015 – початку 2016 років);

2) окреслити значення зарубіжних досліджень із міждисциплінарної риторики кінця XX – початку XXI століття у формуванні риторико-комунікативної культури сучасного університету

3) подати результати аналізу декількох франкомовних видань із риторики, ораторського мистецтва і культури мовленнєвої комунікації сучасних представників університетської та академічної еліти.

Таким чином, кваліфікаційна робота за темою *«Аналітичний огляд розвитку риторикознавчих подій і заходів початку XXI століття за участі представників університетської й академічної еліти вітчизняних і зарубіжних інституцій та організацій»* складається із трьох розділів:

1. Досвід вивчення актуальних міжнародних риторикознавчих заходів із розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету (за результатами досліджень 2015 – початку 2016 років);

2. Значення зарубіжних досліджень із міждисциплінарної риторики кінця XX – початку XXI століття у формуванні риторико-комунікативної культури сучасного університету;

3. Результати аналізу декількох франкомовних видань із риторики, ораторського мистецтва і культури мовленнєвої комунікації сучасних представників університетської та академічної еліти.

Робота містить висновки; окреслено перспективи подальших пошуків (за планами на 2016–2017 рр.). Список використаних джерел загалом містить 52 позиції. Загальна кількість сторінок – 55 (через 1,5 інтервали) і 39 (через 1,0).

РОЗДІЛ 1.

Досвід вивчення актуальних міжнародних риторикознавчих заходів із розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету (за результатами досліджень 2015 – початку 2016 років)

- 1.1. До характеристики різновидів риторикознавчих заходів міжнародного рівня у системі вищої освіти і науки;
- 1.2. Огляд проблематики міжнародних риторикознавчих заходів України, Європи і світу;
- 1.3. Результати моніторингу риторикознавчих об'єднань, що спеціалізуються на проблемах розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету й активно запроваджують дискурс з актуальних проблем вищої освіти в Україні, Європі та світі.

1.1. До характеристики різновидів риторикознавчих заходів міжнародного рівня у системі вищої освіти і науки

Із-поміж низки виявлених перспективних напрямів розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету як інтегративного фактора формування академічної еліти були й такі (характерні для етапу започаткування досліджуваної тематики), що пов'язані з аналізом теоретичних підходів до вивчення стану проблеми, з окресленням завдань щодо стимулюючих чинників і складників формування риторико-комунікативної культури представників академічної еліти у різних сферах їхньої життєдіяльності, з визначенням пріоритетних напрямів риторикознавчих досліджень в оновленні лідерського потенціалу університетів та ефективності публічної комунікації учасників цього процесу

тощо. Тож, актуального значення набуває виявлення міжнародних риторикознавчих заходів і наукових шкіл, аналіз змісту їхньої діяльності тощо.

Подамо результати деяких узагальнених фактографічних відомостей щодо діяльності сучасних риторикознавчих інституцій (товариств, асоціацій чи інших організацій), котрі активно запроваджують дискурс з актуальних освітніх проблем вищої школи в Україні, Європі і світі.

До різновидів риторикознавчих заходів у системі вищої освіти й науки відносимо наступні: конференції, симпозіуми, форуми, колоквиуми, читання, презентації, семінари, школи, курси, відкриті лекції, публічні виступи, засідання, дні відкритих дверей, майстер-класи, обговорення, бесіди, зустрічі, дебати, дебатні турніри, практикуми, чемпіонати, конкурси, марафони, тренінги тощо.

Риторикознавчі заходи розглядаємо як: міцні платформи для інтеграції вищої освіти і науки та їх інтернаціоналізації; ефективні засоби багатогранного вивчення досліджуваних питань й фахового обміну думок в обраній галузі знань і старань людства; надійні джерела професійної інформації і соціальної комунікації; дієві форми навчання і викладання своїх предметів та апробації результатів проведених досліджень; результативні інструменти демонстрації риторико-комунікативної культури публічного мовця тощо. Зауважимо, що не усі перераховані види наукових, навчально-методичних та культурно-освітніх міждисциплінарних заходів проілюстровані у подальшому викладі.

Актуальність досліджуваної проблеми засвідчує велика кількість щорічних риторикознавчих заходів міжнародного рівня із розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету.

1.2. Огляд проблематики міжнародних риторикознавчих заходів у галузі вищої освіти України, Європи і світу

Зауважимо на деяких (за хронологією подій 2015 – початку 2016 років) міждисциплінарних заходах у риторикознавчій галузі вищої освіти України, Європи та світу:

– Росія: XIX Міжнародна наукова конференція *«Риторика у контексті освіти й культури»* (Рязань, 29–31 січня 2015 р.) організована з ініціативи Російської асоціації викладачів, дослідників і вчителів риторики на базі ФДБОЗ ВПО «Рязанський державний університет ім. С. О. Єсеніна» (Росія); приділено увагу таким питанням: традиції класичної риторики і сучасність; комунікація у політичній, соціальній та культурній царинах; нові тенденції у викладанні риторики та інших дисциплін у вищих закладах освіти; комунікативні та риторичні тренінги; риторизації як процес риторичної просвіти тощо; голова організаційного комітету конференції – професор Володимир Аннушкін, співголова – професор Йосиф Стернін.

– Україна: Міжнародна наукова конференція *«Риторика як пропедевтика й теорія комунікації»* (Суми, 18–19 березня 2015 р.) об'єднала зацікавлених у вивченні ролі і змісту риторики у соціально-політичних, філософських і медійних науках, теорії і практики конфліктології та сучасних маніпулятивних засобах переконання, впливу медіа на формування морально-етичних цінностей у студентському середовищі; проведена за співпраці: Сумського національного аграрного університету (кафедра філософії і соціології, на базі якої й проходила); завідувач – професор Валентин Вандишев); Uniwersytet Jagielloński w Krakowie (Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej), Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка (кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін), Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (Wydział Nauk Humanistycznych), Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (філософський факультет).

– Греція: міжнародний семінар *«Способи переконання: міждисциплінарні підходи та дидактичні пропозиції»* [гр.: «Ο Λόγος της

Πειθούς: Διελισθημονικές προσεγγίσεις και διδακτικές προτάσεις»] (Αθήνα, 14–15 лютого 2015 р.)¹ ініційовано Лабораторією прикладного мовознавства, дослідження літератури і риторики Університету Афіν, науковою некомерційною Грецькою асоціацією з просування риторики в освіті; захід проведено під егідою Міністерства освіти й релігій за співпраці з бюро з культурних питань та Всегрецькою організацією «Театр і освіта»; також відбулася друга Всегрецька зустріч риторичних асоціацій та презентація нового наукового журналу «Риторичне навчання»; завідувач Лабораторією – професор Афанасій Накас [гр.: θανασησ Νακασ].

– Франція: 1) конференція «*Риторика видимого: клінічні спостереження у підручниках першої половини ХІХ століття*» [фр.: Conférence «Rhétorique du visible: Les observations cliniques dans les manuels de la première moitié du XIXe siècle»] (Париж, 5 березня 2015 р.)² організована науковим проектом «CAMELIA», що об'єднує науково-дослідницькі групи з університетів Paris-Descartes і Sorbonne Nouvelle-Paris 3, є багатопрофільним і трансісторичним проектом з вивчення концепції медичної етики з ХVІІІ ст. до сьогодення; пройшла в Університеті Париж 3 Нова Сорбонна у форматі лекції професора Рурського університету (Бохум, Німеччина) Рудольфа Беренса [Rudolf Behrens]; і 2) *третьій конкурс красномовства на факультеті права у Ніцци* [фр.: 3ème édition du Concours d'éloquence Nikaïa à la faculté de droit de Nice] (Ніцца, 19 квітня 2015 р.)³, проведений в Університеті Ніцци Софія-Антиполіс.

– Італія: ІІ Міжнародна конференція «*Досягнення консенсусу. Риторика між демократією та конфліктом*» [англ.: «Building consensus. Rhetoric between democracy and conflict»] (Палермо, 15–18 квітня 2015 р.)⁴ мала на

¹ Οι εγγραφές έχουν ολοκληρωθεί. Σας ευχαριστούμε θερμά για το ενδιαφέρον! Η εκδήλωση θα μαγνητοσκοπηθεί και θα προβληθεί από το Ίδρυμα Μποδοσάκη. – URL : // <http://diimerida-gia-tin-peitho.webnode.gr/>.

² Conférence «Rhétorique du visible: Les observations cliniques dans les manuels de la première moitié du XIXe siècle. – URL : // <http://camelia.hypotheses.org/66>.

³ Elliot Doucy vainqueur de la 3ème édition du Concours d'éloquence Nikaïa à la faculté de droit de Nice. – URL : // <http://unice.fr/fil/service-communication/actualites/elliot-doucy-vainqueur-de-la-3eme-edition-du-concours-deloquence-nikaia>.

⁴ Eikos. International research group on rhetoric. – URL : // <http://ricercafilosofica.it/home/eikos/>. – Title from the screen.

меті підтримку міждисциплінарного дослідження ролі риторики і дискурсивних процесів у реалізації демократії та її можливих дегенерацій; організована Міжнародною дослідницькою групою з риторики «EIKOS» і відділом гуманітарних наук в Університеті Палермо, спільно з Міжнародним центром із вивчення філософії (SPR); пройшла в університеті Палермо; серед головних доповідачів: Лучано Канфора [Luciano Canfora] (Університет Барі), Еммануель Данблон [Emmanuelle Danblon] (Вільний університет Брюсселя) та Франко Ло Піпаро [Franco Lo Piparo] (Університет Палермо).

– Аргентина: 1) II Міжнародний конгрес із міждисциплінарної риторики «*Культура та її риторика*» [ісп.: II Congreso Internacional de retórica e interdisciplina «La cultura y sus retóricas»], у рамках якого пройшли засідання 2) III Національного симпозиуму з риторики [ісп.: III Coloquio Nacional de Retórica] і 3) III Латиноамериканської конференції з риторичних досліджень [ісп.: III Jornadas Latinoamericanas de Investigación en Estudios Retóricos] (усі три – Кордова, 22–26 червня 2015 р.)⁵; заходи проведено на базі факультету гуманітарних наук Національного університету Вілья Марія; запроваджено Аргентинською риторичною асоціацією, створеною з метою сприяння академічного обміну аргентинських фахівців у різних галузях риторики, запровадження нових знань через підтримку таких досліджень й тісніших зв'язків із міжнародним науковим співтовариством.

– Польща: 1) конференція «*Риторика у суспільстві знань*» [англ.: «Rhetoric in the Knowledge Society»]⁶, 2) XIV Конференція «*Риторика графічних засобів масової інформації*» [пол.: XIV Konferencję «Retoryka wizerunku medialnego»] (обидві – Варшава, 24–27 червня та 5–6 листопада 2015 р.)⁷ і 3) міждисциплінарна наукова конференція «*Риторичні традиції в культурі Просвітництва і Романтизму*» [пол.: «Tradycje retoryczne w kulturze

⁵ II Congreso internacional de retórica e interdisciplina «La cultura y sus retóricas». III Coloquio Nacional de Retórica. III Jornadas Latinoamericanas de Investigación en Estudios Retóricos. Presentación. – URL : // www.retorycaycultura.com.

⁶ Call for Papers. Rhetoric Society of Europe. Polish Rhetorical Society and Italian Language Department of the University of Warsaw look forward to welcoming you to the Fifth «Rhetoric in Society» Conference (RiS 5) entitled «Rhetoric in the Knowledge Society» University of Warsaw, Poland 24-27 June, 2015. – : URL : http://www.retoryka.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=63&Itemid=67&lang=pl.

⁷ XIV Konferencja PTR – Retoryka wizerunku medialnego. – URL : // <http://www.retoryka.edu.pl/>.

oświecenia i romantyzmu»] (Люблін, 26–27 листопада 2015 р.)⁸; усі три запроваджено Польським риторичним товариством (за участі інших інституцій) з метою поглиблення знань про риторику, заохочення викладання риторики та інтеграції людей і установ, котрі її вивчають.

– Німеччина: 20-та конференція «*Риторика в різних країнах*» [англ.: Twentieth Biennial Conference «Rhetoric across Cultures»] (Тюбінген, 28–31 липня 2015 р.)⁹ проведена Міжнародним товариством з історії риторики на базі філософського факультету Тюбінгенського університету.

– Велика Британія: Третій щорічний інтерактивний симпозіум «*Риторика з Аристотелем*» [англ.: Third Annual Interactive Rhetoric Symposium «Rhetoric with Aristotle»] (Оксфорд, 20–25 липня 2015 р.)¹⁰ організовано Мідлбері Центром із досліджень Середньовіччя і Відродження (CMRS); співголови: Prof. James J. Murphy, Dr. Nicholas Crowe й ін.

– Кіпр: I Міжнародна конференція «*Вирішення питань у контексті: мистецтво переконання за жанрами і часом*» [англ.: I International conference «Addressing Matters in Context: The Art of Persuasion across Genres and Time»] (Нікосія, 27–29 серпня 2015 р.)¹¹ організована відділом соціально-політичних наук Університету Кіпр за співучасті Афінського національного університету імені Каподистрії та факультету класичних мов і філософії Університету Кіпру; проведена на базі останнього.

– Словенія: 16-тигодинний семінар «*Обговорення у класі та розмови у клубі*» [словен.: 16-urni seminar «Debata pri pouku in v debatnem klubu»] (Гозд Мартулек, 21–22 листопада 2015 р.)¹² та 13-ті Міжнародні академічні дебати [англ.: 13th International Debate Academy Slovenia (IDAS)] (Гозд Мартулек

⁸ Tradycje retoryczne w kulturze oświecenia i romantyzmu – konferencja. – URL : <http://www.retoryka.edu.pl/>.

⁹ Twentieth Biennial Conference. Tübingen Germany 28-31 July 2015. – URL : // <http://www.ishr-conference.org/>.

¹⁰ Complete Atory. Third Annual Interactive Rhetoric Symposium. Oxford, England July 20–25, 2015. Rhetoric with Aristotle. – URL : // http://rhetoricsociety.org/aws/RSA/asset_manager/get_file/85075?ver=1026.

¹¹ International conference «Addressing Matters in Context». – URL : // <http://persuasionconferenceucy.weebly.com>.

¹² Seminar «Debata pri pouku in v debatnem klubu». – URL : <http://www.zainproti.com/web/index.php/domov/351-seminarspik2015.html>.

/ Кранська Гора та Любляна, 21–29 листопада 2015 р.)¹³, заплановані як інтенсивний тиждень Усесвітніх університетських дебатів із серією тренінгів від фахівців міжнародного рівня; тощо.

На 2016-ий рік заплановано такі міждисциплінарні заходи у риторикознавчій галузі вищої освіти України, Європи та світу:

– 36-ий Усесвітній університетський конкурс-чемпіонат у Греції [гр.: Το 36ο Παγκόσμιο Πανεπιστημιακό Πρωτάθλημα Debate έρχεται στην Ελλάδα] (Салоніки, до 4 січня 2016 р.; започатковано 27 грудня 2015 р.)¹⁴; у заході, призначеному для розширення духовних горизонтів завдяки обміну думками, подальшому розвитку критичного мислення тощо, братимуть участь 1300 студентів із понад 350 університетів із 70 країн світу; за задумом організаторів чемпіонат спрямовано на поширення риторики у грецькому суспільстві й освіті;

– XX Міжнародна науково-практична конференція «*Риторика та риторикознавчі дисципліни за умов освітньої реформи*» (Москва, 4–6 лютого 2016 р.; Росія), до участі у якій (на базі кафедри риторики і культури мовлення Московського педагогічного державного університету) запрошуються науковці, викладачі, спеціалісти з риторики, культури мовлення та інших риторикознавчих дисциплін у вишах, школах, організаціях додаткової освіти й усі, хто професійно зацікавлений у вирішенні проблем ефективного і доречного мовлення у сучасному суспільстві та освіті;

– Міжнародна конференція «*Святі герої (героїні). Літературні побудови героїзму у Пізньоантичній і Ранньосередньовічній агіографії*» [англ.: International conference «Holy Hero(in)es. Literary Constructions of Heroism in Late Antique and Early Medieval Hagiography»] (Гент, 18–20 лютого 2016 р.; Бельгія)¹⁵, уперше ініційована дослідницькою групою Novel Saints, котра

¹³ International Debate Academy Slovenia. – URL : http://debateacademy.net/Debate_Academy/IDA_Slovenia.html.

¹⁴ Το 36ο Παγκόσμιο Πανεπιστημιακό Πρωτάθλημα Debate έρχεται στην Ελλάδα. – URL : <http://www.kathimerini.gr/835584/article/politismos/atzenta/to-36o-pagkosmio-panepisthmiako-prwta8lhma-debate-erxetai-sthn-ellada>.

¹⁵ Call for Papers. Holy Hero(in)es. Literary Constructions of Heroism in Late Antique and Early Medieval Hagiography. International conference at Ghent University (Belgium). – URL : <http://users.ugent.be/~kdtemmer/Call%20for%20Papers%20Heroism.pdf>.

ґрунтується на традиції досліджень літературних персонажів IV–XII століть як героїв і героїнь у різних типах християнських оповідань; за участі Європейської дослідницької ради (ERC); Гентський університет (Ghent University), філософсько-мистецький факультет; відбулася базі Королівської академії голландської мови і літератури (Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letterkunde (KANTL));

– Міжнародний дебатний турнір «*Під каштанами*» [англ.: International Debate Tournament «Under Chestnut Trees»] (Київ, триватиме до 24 квітня 2016 р. (стартував торік 22 квітня); Україна)¹⁶;

– Докторський міждисциплінарний семінар «*Аргументація і риторика*» (Лілль, 25 березня п. р., Франція) [фр.: «Argumentation et rhétorique»]¹⁷; докторська школа SHS (Sciences Humaines et Sociales – Соціологія та гуманітарні науки) і MESHS (la Maison Européenne des Sciences de l’Homme et de la Société – Європейський дім гуманітарних наук і соціології, у рамках програми ADA (“Argumenter, Décider, Agir” – аргументувати, вирішувати, діяти); у приміщенні MESHS.

– Міжнародний симпозіум / Міжнародна наукова конференція «*Риторика та форми європейської культури. Від традиції до викликів сьогодення*» (Каунас, 6–7 травня 2016 р., Литва) [фр.: «La rhétorique et les formes de la culture européenne. De la tradition aux défis contemporains»]; лит.: «Retorika ir Europos kultūros formos: nuo tradicijos iki šiandienos iššūkių»]; Брюссельський Вільний університет (Laisvojo Briuselio universiteto Lingvistikos) й Університет Вітовта (Вітаутаса) Великого (VDU – Vytauto Didžiojo universitetas); Центр мовознавства, дослідницька група «Риторика» відділення литовської літератури, факультет гуманітарних наук; філологічний факультет, переклад і комунікація) centro Retorikos tyrimų grupė ir VDU Lietuvių literatūros bei Viešosios komunikacijos katedros¹⁸;

¹⁶ International Debate Tournament «Under Chestnut Trees». – URL : // <http://idebate.org/events/international-debate-tournament-under-chestnut-trees-0>.

¹⁷ Argumentation et rhétorique. La journée est organisée par l'Ecole doctorale SHS et la MESHS dans le cadre du programme ADA... – URL : // http://www.meshs.fr/page/argumentation_et_rhetorique.

¹⁸ Tarptautinė mokslinė konferencija «Retorika ir Europos kultūros formos: nuo tradicijos iki šiandienos iššūkių». – URL : // <http://www.vdu.lt/lt/ivykiai/tarptautine-moksline-konferencija-retorika-ir-europos-kulturos-formos-nuo->

– 17-та конференція Риторичного товариства Америки «*Риторика та зміни*» [англ.: 17th Biennial Rhetoric Society of America Conference «Rhetoric and Change»] (Атланта, штат Джорджія, 27–29 травня 2016 р.; США)¹⁹;

– Міждисциплінарний симпозіум / Міждисциплінарна конференція «*Викладання риторики крізь призму часу і культури*» («Риторична педагогіка крізь призму часу і культури») [англ.: «Teaching Rhetoric across Time and Cultures» («Rhetorical Pedagogy across Time and Cultures»); фр.: «Enseigner la rhétorique à travers le temps et le monde»] (Калгарі, 31 травня – 2 червня 2016 р.; Канада)²⁰, зініційоване Канадським товариством з вивчення риторики (SCÉR/CSSR) і відбудеться в Університеті Калгарі; проходитиме у рамках Конгресу гуманітарних і соціальних наук Канади 2016 (Канадське товариство з вивчення риторики, Федерація гуманітарних і соціальних наук Канади);

– 6-та конференція «*Риторика для ефективного управління в Африці*» [англ.: 6th Conference «Rhetoric for good governance in Africa»] (Намібія, 4–6 липня 2016 р.; Південна Африка)²¹ Африканської риторичної асоціації.

Серед інших риторикознавчих заходів поточного року є і зустріч «*Дисципліна риторики*» [англ.: «The Discipline of Rhetoric»] (Бостон, 31 березня – 2 квітня 2016 р.; США) Американського товариства Ренесансу, конференція «*Коли виступаєш (виступаючи) у Парламенті: історія, політика, риторика*» [англ.: «Speaking in Parliament: history, politics, rhetoric»] (Лондон, 6–7 квітня 2016 р.; Великобританія), XXII Всесвітній конгрес з риторики [ісп.: XXII Congreso Mundial de la retórica] (Буенос-Айрес, квітень 2016; Аргентина) тощо.

1.3. Результати моніторингу зарубіжних риторикознавчих об'єднань, що спеціалізуються на проблемах розвитку

tradicijos-iki-siandienos-issukiu/.

¹⁹ Rhetoric and Change. 17th Biennial Rhetoric Society of America Conference. – URL : // <http://rhetoricsociety.org/aws/RSA/pt/sp/conferences>.

²⁰ CSSR/SCÉR – Canadien Society for the Study of Rhetoric. 2016 Conference. – URL : // <http://cssr-scer.ca/conference/2016-conference/>.

²¹ 2016. Rhetoric Conference in Namibia. – URL : <https://aarsouthafrica.wordpress.com/2015/05/08/2016-rhetoric-conference-in-namibia/>.

Подамо деякі результати моніторингу зарубіжних риторикознавчих об'єднань, що спеціалізуються на проблемах розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету, із короткою інформацією про їхню діяльність – активне запровадження дискурсу з актуальних освітніх проблем в Україні, Європі та світі. А саме:

– *Європейський Інститут риторики* (Саарбрюккен, Німеччина) [нім.: Europäisches Institut für Rhetorik (EIFR); фр.: Institut Européen de Rhétorique (IER)]²² на базі університету землі Саар як міжфакультетський міждисциплінарний заклад; [нами набуто безпосередній досвід участі у Міжнародній конференції «Риторика в Європі» (Саарбрюккен, 9–13 жовтня 2013 р.)²³, організованій за участі трьох освітніх і наукових закладів Німеччини й Люксембургу та присвячений інтернаціональній і міждисциплінарній риториці];

– *Канадське товариство з вивчення риторики* [англ.: Canadian Society for the Study of Rhetoric (CSSR); чи фр.: La Société Canadienne pour l'Étude de la Rhétorique (SCÉR)] – міжнародна двомовна установа дослідників і викладачів, які присвячують свою роботу вивченню риторики – її теорії, практиці, критиці, історії та педагогіці;

– *Міжнародна асоціація з освітніх дебатів* [англ.: The International Debate Education Association (IDEA)] – глобальна мережа асоціацій, що поціновує дебати як спосіб надання молоді права голосу; серед засновників – особи з Бельгії, Великої Британії, Киргизстану, Македонія, Нідерландів, США і Тунісу;

²² Sherbakova Olena (Ukraine). L'étude est menée dans le cadre de la préparation à la Conférence internationale « La Rhétorique en Europe » (Saarbrücken, 9–13 octobre 2013) / Olena Sherbakova. – Mode of access : [uni-saarland.de/fileadmin...Shcherbakova_Olena.pdf](http://www.uni-saarland.de/fileadmin/user_upload/Info/Europa/institute/eir/Proceedings/Paper_Shcherbakova_Olena.pdf) http://www.uni-saarland.de/fileadmin/user_upload/Info/Europa/institute/eir/Proceedings/Paper_Shcherbakova_Olena.pdf.

²³ Internationale Tagung 2013: Oktober 2013. Campus der Universität des Saarlandes. Rhetorik in Europa: Konvergenz und Divergenz in der Entwicklung. – URL : <http://www.uni-saarland.de/institut/eir/internationale-tagung-2013-rhetorik-in-europa.html>.

– *Міжнародна дослідницька група з риторики («Ейкос»)* [англ.: The Eikos. International Research Group on Rhetoric] (Палермо, Італія), котра сприяє проведенню досліджень з риторики й аргументації з огляду на міждисциплінарний підхід, проте з превалюючим філософським інтересом, й упроваджує філософсько-антропологічний підхід до вивчення риторики;

– *Міжнародне товариство з вивчення біблійної та семітської риторики* [іт.: «Società internazionale per lo studio della Retorica Biblica e Semitica» (RBS)] (Рим, Італія) – некомерційна організація, покликана виключно до вивчення семітської літератури, особливо у біблійній царині – більша частина Нового Завіту й інші семітські тексти;

– *Міжнародне товариство з історії риторики* [англ.: The International Society for the History of Rhetoric (ISHR)] сприяє вивченню як теорії і практики риторики за усі періоди й в усіх куточках світу, так і взаємозв'язку риторики з поетикою, теорією літератури і критикою, філософією, політикою, релігією, правом й іншими аспектами культурного контексту; проведено 20 міжнародних конференцій (1977–2015);

– *Наукова некомерційна грецька асоціація сприяння риторичній освіті* (Афіни, Греція) [гр.: Πανεπιστημίου Αθηνών και η επιστημονική μη κερδοσκοπική Ελληνική Ένωση για την Προώθηση της Ρητορικής; дослівно: Грецький союз із просування (введення) риторики в освіті (до навчання); інші переклади назви: Грецьке об'єднання підтримки риторики в освіті чи Грецька асоціація з підвищення становища риторичної освіти];

– *Риторичне товариство Америки (США)* [англ.: The Rhetoric Society of America (RSA)], що є організацією для науковців, вчителів і студентів будь-якої спеціальності, котрі зацікавлені у вивченні риторики, мистецтві ефективного спілкування; охоплює дослідження широкого спектру текстів (розмовних і писемних, візуальних і матеріальних в історичних, соціальних і культурних контекстах) тощо;

– *Риторичне товариство Греції* (Афіни, Греція) [гр.: Ρητορική Εταιρεία Ελλάδος] – некомерційна організація, покликана сприяти дискусії в освіті

тощо; проводить уже згадуваний 36-ий Усесвітній університетський чемпіонат під егідою муніципалітету міста Салоніки та регіону Центральної Македонії;

– *Риторичне товариство Європи* (Ольборг, Північна Ютландія, Данія) [англ.: The Rhetoric Society of Europe (RSE); дан.: Aalborg, Aalborg University, Denmark] – організація для європейських дослідників і викладачів, які працюють у галузі риторичного мистецтва; покликана сприяти просуванню наукових досліджень, вивчаючи і викладаючи риторику в Європі, та полегшити професійне співробітництво між членами товариства; запрошуються й колеги з усього світу;

– *Російська риторична асоціація дослідників, викладачів і вчителів риторики* (Москва, Росія) [рос.: Российская риторическая ассоциация исследователей, преподавателей и учителей риторики; скорочено – Российская риторическая ассоциация (РРА)], заснована на Всеросійській конференції з риторики з ініціативи науковців і педагогів, які упродовж багатьох років досліджують наукові проблеми риторики і викладання риторики у школах та вищих освітніх закладах; готується до проведення своєї 20-ої конференції;

– *Скандинавська мережа з історії риторики* (Копенгаген, Данія (офіційно – Королівство Данія; дат.: Kongeriget Danmark)) [дат.: Nordisk Netværk for Retorikkens Historie; англ.: The Nordic Network for the History of Rhetoric (NNRH)] склалася за ініціативи Pernille Harsting, тодішнього наукового співробітника університету Копенгагена.

Відома інформація щодо діяльності *Усесвітнього інституту дебатів* (США), *Інституту риторики ім. Д. Кеннеді* (Київ, Україна; Таллінн, Естонія), *Центру вивчення риторики у суспільстві* (Вірджинія, США), *Центру аналізу релігійної риторики античності* та *Центру досліджень у галузі риторики, філософії й історії ідей* (обидва – Париж, Франція), а також низки інших дослідницьких, навчальних і культурно-освітніх інституцій у риторичній галузі знань і старань людства – асоціацій, організацій, установ чи товариств,

наукових центрів, груп і шкіл, університетських факультетів та інститутських кафедр, департаментів чи управлінь.

Висновки до першого розділу. Досвід вивчення актуальних міжнародних риторикознавчих заходів із розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету дозволив не тільки виявити низку міждисциплінарних риторикознавчих заходів світових фахових об'єднань (передусім конференцій із риторики у системі вищої освіти й науки), а й відобразити новаторську спробу їх синтезу, окреслити коло науковців-риторів, які опікуються упровадженням науково-педагогічного дискурсу з актуальних проблем вищої школи в Україні, Європі і світі. А кількість риторикознавчих заходів і їхня стрімка поширеність на різних континентах свідчить не тільки про актуальність, а й новизну започаткованого дослідження.

В аналізі також подано деякі узагальнені фактографічні відомості щодо діяльності близько двадцяти риторикознавчих інституцій і організацій (товариств, асоціацій чи інших установ), котрі активно запроваджують дискурс з актуальних проблем вищої освіти. Це дає можливість визначити головні напрями і завдання новітніх риторикознавчих ініціювань, що також свідчить на користь і перспективи досліджуваної проблематики. До того ж, проведений аналіз дозволяє значно розширити бібліографічну джерельну базу (насамперед – уперше відкрити доступ до систематизованих у викладі електронних джерел із новітніх риторикознавчих досліджень) та детальніше ознайомитися зі спектром тематичного кола наукових уподобань сучасних риторів – представників університетської й академічної еліти початку ХХІ століття з понад двадцяти країн світу.

РОЗДІЛ 2

Значення зарубіжних досліджень із міждисциплінарної риторики кінця XX – початку XXI століття у формування риторико-комунікативної культури сучасного університету

2.1. Характеристика внеску зарубіжних авторів «Риторик»

– як провідних фахівців в університетському та академічному середовищах – до розвитку сучасного риторикознавства;

2.2. Перелік імен зарубіжних дослідників окресленого періоду із зазначенням їхніх риторикознавчих праць,

що сприяють формуванню риторико-комунікативної культури учасників діяльності сучасного університету.

2.1. Характеристика внеску зарубіжних авторів «Риторик»

– як провідних фахівців

в університетському та академічному середовищах –

до розвитку сучасного риторикознавства

Вивчення зарубіжного досвіду сучасних риторикознавчих досліджень потребує широкого залучення до опрацювання новітніх матеріалів науковців і викладачів риторики (загальної та професійно зорієнтованої) у системі вищої освіти. Із-поміж провідних фахівців світу у риторикознавчій галузі життєдіяльності кінця XX століття назвемо (далі усі наведені переліки – прізвищ дослідників, назв країн тощо – подано за абетковим принципом; назви творів – мовами оригіналів (для російськомовних видань) чи перекладів (російсько- та українськомовних); дати – за першістю виходу у світ. – О. Щ.):

– *Сергія Аверенцева* (СРСР-Росія) «Риторика и истоки европейской литературной традиции» (М., 1996) та «Риторика как подход к обобщению действительности» (М., 1981);

– *Ролана Барта* (Франція) «Введение в структурный анализ повествовательных текстов» (Париж, 1966; пер. – М., 1987) та «Избранные работы: Семиотика: Поэтика» (М., 1989);

– *Михайла Бахтіна* (СРСР) «Эстетика словесного творчества» (М., 1979) та «К философии поступка» (К., 1994);

– *Тьона Адриануса ван Дейка* (Нідерланди) «Язык. Познание. Коммуникация» (пер. – М., 1989);

– *Жака Дюбуа* (Бельгія) разом із колегами-викладачами Льєзького університету – *Франсіс Еделін, Жаном-Марі Клінкенбергом, Філіпом Менге, Франсуа Піром і Адленом Триноном* – засновниками «Групи Мю» [франц. – «Groupe μ»] «Общая риторика» (Париж, 1970 і 1982; пер. – М., 1986 і 1998);

– *Умберто Еко* (Італія) «Отсутствующая структура. Введение в семиологию» (пер. – СПб., 2006);

– *Франса Х. ван Ємерена і Роба Гроотендорста* (Нідерланди) – викладачів Амстердамського університету «Аргументация, коммуникация и ошибки» (пер. – СПб., 1992);

– *Жерара Женнета* (Франція) «Фигуры» (М., 1998);

– *Юлії Кристевой* (Болгарія-Франція) «Избранные труды. Разрушение поэтики» (М., 2004);

– *Юрія Лотмана* (СРСР-Естонія) «Избранные статьи» (Таллінн, 1994);

– *Хаїма Перельмана* (Бельгія) – одного з засновників неориторики «Философия и риторика» та «Новая риторика. Трактат по аргументации» (Париж, 1952 і 1958; пер. – М., 1987) у співавторстві з *Люсі Ольбрехт-Титекою*;

– *Юрія Рождественського* (Росія) «Теория риторики» та «Принципы современном риторики» (обидві – М., 1997 і 1999);

– *Цвстана Тодорова* (Франція) «Разновидности дискурса» (Париж, 1978)
й ін.

Перші роки ХХІ століття знаменуються виходом у світ чималої кількості російсько- та українськомовних перекладів зарубіжних риторикознавчих праць загального й локального характеру. До кола дослідників, приміром, належать такі:

– *Джон Адаір* (Сполучене Королівство) «Эффективная коммуникация. Как стать ферзем» (М., 2006);

– *Роман Браун* (Німеччина) «Власть риторики. Лучше говоришь – больше достигаешь» (М., 2005);

– *Карстен Бредемайєр* (Швейцарія) «Искусство словесной атаки: Практическое руководство» та «Черная риторика: Власть и магия слова» (обидва – М., 2005 і 2006);

– *Джері Вайсман* (США) «Мастерство презентаций» (М., 2004), «Блестящая презентация. Как завоевать аудиторию» (СПб., 2011) та «Искусство делать эффектные презентации. Техника, стиль и стратегии от самого известного в Америке преподавателя ораторского искусства» (М., 2012);

– *Річард Доуіз* (США) «Утерянное искусство красноречия» (М., 2014);

– *Ларрі Кінг* (США) «Как разговаривать с кем угодно, когда угодно и где угодно» (М., 2006);

– *Джесі Ламертон* «Учитесь говорить» та «Говори как Цицерон» (обидва – М., 2003 і 2005);

– *Дороті Лідс* (США) «Убедительная речь. Как привлечь, заинтересовать и воодушевить аудиторию» (М., 2007);

– *Дейра Макколоскі* (США) «Риторика экономической науки» (СПб., 2015);

– *Нік Морган* (США) «Ораторское искусство» (М., 2005);

– *Аллан Піз* й *Алан Гарнер* (Австралія) «Говорите точно... Как соединить радость общения и пользу убеждения» (М., 2005), а також *Аллан Піз* і *Пол*

Данн «Как писать так, чтобы было понятно всем! Эффективные приемы деловой и личной переписки» та «Язык телодвижений. Как читать мысли окружающих по их телодвижениям» (обидві – М., 2004 і 2003);

– *Хосе Луїс Рамірес* (Швеція) «Поновлення Риторики як основи громадянства і освіти» (Л.-К., 2008) й інші теоретики і практики риторики.

Широко популярними й досі залишаються переклади українською й російською мовами перевидань авторів, яких уже у другій половині ХХ сторіччя вважали класиками жанру. До їхнього числа зараховують:

– *Дейла Карнегі* (США) – американського письменника, що стояв біля витоків теорії спілкування й став засновником Інституту ефективного ораторського мистецтва і людських стосунків, з українськомовним виданням популярної трилогії «Як завойовувати друзів та впливати на людей», «Як виробити в собі впевненість і впливати на людей, виступаючи прилюдно» та «Як перестати хвилюватись і почати жити» (Х., 2001) [найбільш повний російськомовний переклад цих робіт – «Как завоевывать друзей и оказывать влияние на людей», «Как вырабатывать уверенность в себе и влиять на людей, выступая публично» та «Как перестать беспокоиться и начать жить» (Ленінград, 1991)];

– *Хайнца Леммермана* (Німеччина) – професора Бременського університету з двома російськомовними науково-популярними перевиданнями: «Учебник риторики. Тренировка речи с упражнениями» та «Уроки риторики и дебатов» (обидва – М., 1999 і 2002);

– *Поля Л. Сопера* (США) – викладача із 35-річним досвідом роботи в університеті штату Теннесі, який, до того ж, певний час очолював факультет риторики і театру, «Основы искусства речи. Книга о науке убеждать» (Ростов на/Д., 1999);

– *Іржі Томана* (Чехія-Швейцарія) – чеського письменника і соціолога з актуальним до сьогодні «Мистецтвом говорити» (К., 1986); й інших авторів, чії твори, здебільшого з практичними рекомендаціями, були розраховані на достатньо широку аудиторію читачів: як професіоналів різних сфер людської

діяльності, які прагнуть навчитися виступати публічно, так і студентів усіх спеціальностей і форм навчання та усіх охочих до вдосконалення своєї ораторської майстерності.

Також доступні для опрацювання і праці інших зарубіжних дослідників:

Володимира Аннушкіна (Росія) навчальний посібник «Коммуникативные качества речи в русской филологической традиции» (М., 2014);

Йордана Ведъра (Болгарія) «Реторика» і «Реторика и ораторско изкуство» (Софія, 2000 і 2001);

Віктора Івченкова (Білорусь) курс лекцій «Медиариторика: риторические основы журналистики, лингвистика публицистического текста, дискурсный анализ СМИ» (Мінськ, 2009);

Лілії Методієвої (Болгарія) монографія «Парламентарна реторика» (Софія, 2002);

Браніслава Нушича (Сербія) перевиданий підручник «Реторика» (Белград, 2010) засновника сучасної сербської риторики; й багатьох ін.

*2.2. Перелік імен зарубіжних дослідників окресленого періоду
із зазначенням їхніх риторикознавчих праць,
що сприяють формуванню риторико-комунікативної культури
сучасного університету*

Принагідно розширимо перелік ще мало відомими іменами зарубіжних представників університетської й академічної еліти початку ХХ століття із зазначенням їхніх ключових риторикознавчих досліджень. Скажімо, серед англо- й німецькомовних університетських видань, які ще не перекладено українською чи російською мовами, уперше назвемо (прізвища авторів – за абеткою):

– **праця Штефані Аренда** [Stefanie Arend] «Введення до риторики й поетики» (Дармштадт, 2012);

- університетський довідник *Альбрехта Бемеля* [Albrecht Behmel] «Академічна риторика» (Штуттгарт, 2012);
- декілька видань «Саарбрюккенського збірника праць із риторики» (Саарбрюккен, 2011 й ін.) *Норберта Гутенберга* [Norbert Gutenberg] у **співавторстві з колегами**;
- четверте перевидання посібника *Роберта Коннора* [Robert J. Connors] й *Едварда Корбета* [Edward P. J. Corbett] «Класична риторика для сучасного студента» (Нью-Йорк–Оксфорд, 1999);
- наукове дослідження *Джеймса Кросвайта* [James Crosswhite] «**Глибока риторика. Філософія, переконання (або пояснення), насильство, справедливість, мудрість**» (Чикаго-Лондон, 2013);
- навчально-популярну книгу *Сема Лейта* [Sam Leith] «**Ви зі мною розмовляєте? Риторика від Аристотеля до Обама**» (б/м. [ймовірніше – Лондон], 2012);
- одинадцяте перевидання книги *Стівена Лукаса* [Stephen E. Lucas] «Мистецтво публічних виступів» (Бостон, 2011);
- історичну працю *Джозефа С. Мейзела* [Joseph S. Meisel] «**Публічна промова та культура суспільного життя за доби Гладстона**» (Нью-Йорк, 2002);
- **декілька перевидань** літературно-критичної роботи *Дженніфер Річардс* [Jennifer Richards] «**Риторика**» (Лондон і Нью-Йорк, 2006 і 2008);
- дослідження *Дж.-Майка Спроула* [J. Michael Sproule] «Публічний виступ. **Уведення до риторичної компетенції**» (б/м. (США), 2001);
- книгу *Ненсі С. Струвер* [Nancy S. Struever] «**Риторика, модальність, сучасність**» (Чикаго, 2009);
- роботу *Річарда Тойє* [Richard Toyе] «**Риторика: дуже короткий вступ**» (Оксфорд, 2013);
- перевидання кишенькового довідника *Петера Флуме* [Peter Flume] та *Фольфганга Менцеля* [Wolfgang Mentzel] «**Риторика**» (б/м. [ймовірніше – Фрайбург], 2013);

– працю Джеймса Ясінського [James Jasinski] «Довідник із риторики: ключові концепції у сучасних риторичних дослідженнях» (б/м. [Таузанд-Окс (Каліфорнія)], 2001) тощо.

Привертають увагу й такі новітні італомовні видання, як:

– методологічне дослідження *Агостіно Ля Белла й Алесандро Ля Белла* [A. La Bella і A. La Bella] «Переконувати й обґрунтовувати. Наука і техніка переконання» (Мілан, 2011);

– лінгвістична розробка *Федеріки Веньє* [Federica Venier] «Сила слова. Риторика і лінгвістична прагматика» (б/м., 2008);

– напрацювання *Андреа Гранеллі* [Andrea Granelli] у співавторстві з *Флавією Трупією* [Flavia Trupia] «Риторика і бізнес. Відчувати, осмислювати, зваблювати в електронний вік» (б/м., 2014);

– історіографічне дослідження *Ренато Барілі* [Renato Barilli] «Риторика. Історія і теорія. Мистецтво переконання від Аристотеля до наших днів» (Болонья, 2011 і 2014);

– соціологічна праця за співавторства і редакції *Фабріціо Баттістеллі* [Fabrizio Battistelli] «Культура влади між риторикою та інноваціями» (Мілан, 2002);

– три монографії *Біче Мортари Гаравеллі* [Vice Mortara Garavelli] «Довідник із риторики» (Турин, 2011), «Перший урок у риторичі» та «Образно говорячи. Довідник риторичних фігур» (обидва – Рим-Барі, 2011 і 2010);

– літературознавча праця *Лаури Нері* [Laura Neri] «Площини [Поля] риторики. Література, аргумент, дискурс» (Рим, 2011);

– історичне видання *П'єтро Ніко* [Pietro Nico] «Слова лідера. Досвід, моделі, методи й прийоми міжособистісного спілкування» (Мілан, 2005);

– мовознавче дослідження *Франчески П'яци* [Francesca Piazza] «Мова, переконання та істина. Риторика ХХ століття» (б/м., 2004);

– посібник *Флавії Трупії* [Flavia Trupia] «Потужні виступи. Техніки переконання, щоб залишити знак» (Мілан, 2010); тощо.

Висновки до другого розділу. Поданий перелік (понад 60) імен зарубіжних представників університетської й академічної еліти кінця ХХ – початку ХХІ століття (із зазначенням понад 65-ти їхніх ключових риторикознавчих праць – понад 65) слугує широкою платформою для подальших теоретичних і практичних досліджень сучасних авторів «Риторик», виявляє тематичне коло їхніх напрацювань, збагачує досвідом колег-риторів тощо.

Поява новітніх зарубіжних досліджень із риторики, ораторського мистецтва та культури мовленнєвої комунікації початку ХХІ століття дозволяє значно доповнити існуючі бібліотечні фонди. Однак, як виявилось, відібрати, перекласти й проаналізувати іншомовні (мовами оригіналів) бібліографічні джерела з аналізованого напрямку риторикознавчих досліджень останніх років потребує багатьох зусиль. Даються взнаки як рівень знань іноземних мов і час, відведений на виконання поставлених цілей, так і можливості та бажання долучати до роботи новітні праці зарубіжних колег. Тож, нагальною потребою постає завдання не тільки цілеспрямованого пошуку, а й методичного відбору, вибіркового перекладу та систематизованого аналізу отриманих даних, котрі не тільки посядуть належне місце у списку використаної літератури (іноземними мовами) наших подальших напрацювань, але й значно розширять діапазон науково-педагогічного дискурсу у визначеному векторі.

РОЗДІЛ 3

Результати аналізу франкомовних видань із риторики, ораторського мистецтва і культури мовленнєвої комунікації сучасних представників університетської та академічної еліти

- 3.1. До загальних результатів проведеного аналізу;
- 3.2. Приклад аналізу декількох новітніх франкомовних наукових і навчально-методичних видань із риторики, ораторського мистецтва та культури мовленнєвої комунікації сучасних представників світової університетської й академічної еліти.

3.1. До загальних результатів проведеного аналізу

Запропонований аналіз актуальної проблематики міжнародних риторикознавчих заходів потребує широкого залучення до опрацювання новітніх матеріалів науковців та викладачів риторики (загальної і професійно й ціннісно зорієнтованої) у системі вищої освіти й науки. Сьогодні у бібліотечних фондах багатьох освітніх і наукових закладів (чи у відкритому інтернет доступі) зберігається великий масив оригінальної і перекладної літератури провідних теоретиків риторикознавчої галузі знань другої половини ХХ ст. Їхні праці були розраховані як на наукову спільноту, так і на достатньо широку аудиторію читачів із різних сфер людської життєдіяльності, які прагнуть навчитися виступати публічно, зокрема і на студентів усіх спеціальностей і форм навчання та усіх охочих до самовдосконалення своєї ораторської майстерності.

Окремих вітчизняних розробок з проєкцією на короткий чи розлогий (анотований чи систематизований, аналітичний чи реферативний) огляд новітніх зарубіжних риторикознавчих видань мовами оригіналів нами не

виявлено. У нашій статті «Актуальність риторики та культури мовленнєвої комунікації у процесі формування елітарної особистості (концептуально-бібліографічних огляд)»²⁴, окреслено це питання, але воно потребує детальнішого аналізу на конкретних текстах. Тому актуалізуємо завдання уперше оглянути новітні франкомовні наукові і навчально-методичні видання із риторики, ораторського мистецтва й культури мовленнєвої комунікації в якості важливого бібліографічного ресурсу джерельної бази з багатогранних – міждисциплінарних – риторикознавчих досліджень у системі вищої освіти й науки початку 2000-их років.

Важливим складником у вивченні новітнього зарубіжного досвіду з означеної проблематики є знайомство з досягненнями колег-риторів через огляд низки бібліографічних джерел із риторики, ораторського мистецтва та культури мовленнєвої комунікації. Залучимо до розгляду попередньо відібрані наукові і навчально-методичні видання таких авторів (прізвища, а далі огляд видань – за абетковим порядком), як:

– *Еммануель Данблон* [Emmanuelle Danblon] із філософським осмисленням «Людина риторики: культура, розум, дія» (Париж, 2013);

– *Шарлін Лісетт* [Charline Licette] із навчально-практичними рекомендаціями «Уміти говорити публічно. Навчіться оволодівати увагою вашої аудиторії! Протестувати свої ораторські здібності. Методи висловлювань. Вправи для самовдосконалення» (Левалуа-Пере, 2008 і 2014);

– *Жорж Моліньє* [Georges Molinié] з теоретичним обґрунтуванням «Словника з риторики» (Париж, 2014);

– *Крістін Нуаль-Кльозад* [Christine Noille-Clauzade] із філологічним аналізом класичної риторики «Всесвіт стилю. Аналіз класичної риторики» (Мец, 2003);

²⁴ Щербакова О. А. Актуальність риторики та культури мовленнєвої комунікації у процесі формування елітарної особистості (концептуально-бібліографічних огляд) / О. А. Щербакова // Риторика: теоретичні та практичні аспекти комунікації: монографія / кол.: проф. В. М. Вандишев, проф. Я. З. Ліханський, проф. О. С. Перемолова; відп. ред. проф. В. Н. Вандишев; Сум. нац. аграрний ун-т, каф. філософії та соціології; Варшав. ун-т, каф. риторики і комунікації. – Суми: Сумський держ. ун-т, 2015. – С. 101–105.

– *Філіпп-Жозеф Салазар* [Philippe-Joseph Salazar] з двома працями: антологією керівництва з красномовства «Мистецтво говорити» й публіцистичною розвідкою «Промови лідерів. Розшифрувати промови сильних світу цього» (обидві – Париж, 2011);

– *Жоель Гард Тамін* [Joëlle Gardes Tamine] із навчально-методичною «Риторикою» (Париж, 2011).

3.2. Приклад аналізу декількох новітніх франкомовних наукових і навчально-методичних видань із риторики, ораторського мистецтва та культури мовленнєвої комунікації сучасних представників світової університетської й академічної еліти

До уваги аналіз десяти новітніх франкомовних наукових і навчально-методичних видань із риторики, ораторського мистецтва та культури мовленнєвої комунікації цих представників світової університетської й академічної еліти початку ХХІ століття, котрі презентують вищі освітні і наукові заклади Бельгії, Південної Африки та Франції.

«*L'Art de parler. Anthologie de manuels d'éloquence par Philippe-J. Salazar*» (Paris, 2003)²⁵; укр. переклад: «Мистецтво говорити. Антологія керівництва з красномовства за редакцією Філіппа-Жозефа Салазара» (Париж, 2003); видавництво «Klincksieck», що спеціалізується на виданні книг із суспільної історії. У цьому дослідженні зауважено на ключових моментах у довгих перипетіях риторичного мистецтва з багатьма історичними паралелями – від демократичних джерел стародавніх Афін і Римської республіки до змін періодів розквіту чи занепаду красномовства з опертям на його роль у становленні різних доль, країн і держав.

Для своєї антології «Мистецтво говорити» Філіпп-Жозеф Салазар «вибрав і презентував» світові (перш за все – франкомовному читачеві)

²⁵ *L'Art de parler. Anthologie de manuels d'éloquence par Philippe-J. Salazar.* – [Paris] : Klincksieck. – 2003. – 370 p.

42 фрагменти промов (і діалогів) видатних людей чи не за усіх історичних епох, починаючи Платоновим «Менексеном» і завершуючи Постановою Національної асамблеї «Le Parlement de la Ve République».

Ця книга пов'язана з іменем відомого французького філософа і філолога Філіппа-Жозефа Салазара²⁶ – почесного професора риторики і гуманітарних наук Університету Кейптауна [Université de Cape Town] (Південна Африка), де він заснував (1995) і досі очолює Центр риторичних досліджень, у рамках якого ініціював африканський щорічник із риторики – «Риторика Південної Америки» [«Rhetoric of South America»] та досі залишається його головним редактором. Деякий час Філіпп-Жозеф Салазар був членом Ради Міжнародного товариства з історії риторики [англ.: The International Society for the History of Rhetoric (ISHR)] (1996–1999), директором проекту «Риторика і демократія» (1998–2004) Міжнародного коледжу філософії у Парижі (Франція); обіймав низку престижних посад; був запрошеним учасником різноманітних заходів не тільки у згаданих країнах, а й у Бельгії, Іспанії, Італії, Канаді, Марокко, Німеччині, Росії, Словенії, Сполученому Королівстві, Швейцарії, Швеції; проводив міжнародні проекти з публічної риторики в Аргентині, Марокко, Канаді, Норвегії, Польщі, Румунії, Угорщині, Швеції; має декілька міжнародних премій і національних нагород. Тож, упорядник «Мистецтва говорити» й досі залишається активним діячем в обраній галузі університетських та академічних досліджень риторики.

На даний момент він – завідувач кафедри риторики згадуваного Університету Кейптауна, пропагує цю дисципліну по всьому світові. До того ж він є керівником збірника праць «Влада переконання» («Pouvoirs de persuasion») у вищезазначеному видавництві «Klincksieck» і творцем хроніки «Ритор космополіт» («Rhéteur cosmopolite») на одному з міжнародних сайтів.

Із-поміж численних публікацій Філіппа-Жозефа Салазара (наукових, аналітичних і публіцистичних статей, оглядів, есе, хронік, заміток), котрі охоплюють широкий спектр риторикознавчих досліджень (додамо: і

²⁶ *Philippe-Joseph Salazar*. – URL : https://fr.wikipedia.org/wiki/Philippe-Joseph_Salazar.

перекладів різними мовами світу – французькою, англійською, іспанською, португальською, китайською, арабською), є і його новітнє видання; цього разу – болгарською мовою: «Реториката на политическа. Теория и реториката на политическата» (Софія, 2014) видавництва Софійського університету імені Святого Климента Охридського [Софійски университет «Св. Климент Охридски»] (Болгарія).

Детальнішого вивчення потребує й інша актуальна на сьогодні книга Філіппа-Жозефа Салазара – «*Paroles de leaders: Décrypter le discours des puissants*» (Paris, 2011)²⁷; укр. переклад – «Промови лідерів. Розшифрувати промови сильних світу цього» (Париж, 2011); видавництво «François Bourin Editeur», що спеціалізується на літературі з права, економіки, управління, тестувань, документів, гуманітарних наук, міжнародних і релігійних питань. «Промови лідерів (...)» присвячено своєрідному – публіцистичному – аналізу публічного дискурсу світових лідерів та людей, наділених владою. Автор цього видання, як філософ і фахівець із риторики, змальовує «живі портрети» (неочікувані й подеколи смішні) публічних ораторів та лідерів слова (дослівно: «des orators en vue et des leaders en bouche»).

Антологія керівництва з красномовства «Мистецтво говорити» та «Промови лідерів. Розшифрувати промови сильних світу цього» Філіппа-Жозефа Салазара (поряд з іншим його чисельним доробком) свідчать про вагомий внесок французького педагога і науковця до плідного розвитку новітніх досліджень теоретичних, історичних і прикладних аспектів риторики. Тож, за аналізованими виданнями стоїть унікальна особистість, яку можна назвати «Людиною риторики»; не випадково у довідковій літературі є означення науковця як «філософа і ратора» («le philosophe et rhétoricien») ²⁸. Адже він – досвідчений історик риторики й аналітик риторики політичного переконання і політичної влади – є однією з ключових фігур так званого риторичного повороту у гуманітарних і соціальних науках Франції та США

²⁷ Salazar, Philippe-Joseph. Paroles de leaders: Décrypter le discours des puissants / Philippe-Joseph Salazar. – Paris : François Bourin Editeur, 2011. – 294 p

²⁸ Philippe-Joseph Salazar. – URL : https://fr.wikipedia.org/wiki/Philippe-Joseph_Salazar.

1990–2000-их років [«Rhetorical turn» полягає у зміні акцентів у дискурсі цих наук на визнання того, що риторичні прийоми і засоби глибоко й невідворотно впливають на формування реальності].

До розгляду франкомовних наукових і навчально-методичних видань за зазначеною проблематикою залучаємо і дев'яте перевидання «Словника з риторики» Жоржа Моліньє [Georges Molinié] – «*Dictionnaire de rhétorique*» (Paris, 2014)²⁹, що побачив світ у серії «Словники, енциклопедії й атлас» (№ 16007) завдяки видавництву «Le livre de Poche»; перше видання (1992) підготовлено «Librarie Générale Française». Риторичний словник має 400 рубрик із термінологічними визначеннями понять та коментарями до них і 14 таблиць-оглядів із цілями риторики, трьома її головними жанрами, рівнями і різновидами стилів, п'ятьма розділами ораторського мистецтва, частинами дискурсу, якостями стилю, доведенням тощо. У матеріалі систематизовано та пояснено чи не усі риторикознавчі аспекти.

«Словник із риторики» дає змогу згадати одного з найвідоміших французьких науковців, який ще донедавна був фахівцем із французької стилістики і семіотики. Довгий час (1988–2014) Жорж Моліньє був професором семіотики і риторики Університету Париж-Сорбонна (Париж-IV) [Université Paris-Sorbonne (Paris-IV)] (Франція), затим уперше став президентом цього престижного освітнього закладу (1998–2003), за п'ять років – удруге (2008–2012); тобто увійшов до історії цього славетного Університету як шостий і восьмий його президент³⁰. Він був науковим експертом для різних французьких і зарубіжних науково-дослідницьких інституцій та установ, віце-президентом Конференції президентів університетів (2000–2002); головував у декількох асоціаціях, був членом різних рад і комітетів, а також директором журналу «XVII-ème siècle» та автором сотні праць зі стилістики й семіотики. Відтак, автор «Словника з риторики» – Жорж Моліньє – став достатньо помітною фігурою у розвитку

²⁹ Molinié, Georges. *Dictionnaire de rhétorique* / Georges Molinié. – 9e édition. – Paris : Le livre de Poche, 2014. – 351 p. (Coll. : « Dictionnaires, encyclopédies et atlas » [16007]).

³⁰ Georges Molinié. – URL : <http://www.letudiant.fr/educpros/personnalites/molinie-georges-545.html>.

вищої освіти та науки своєї держави й одним із яскравих представників університетської та академічної еліти Франції.

«*L'homme rhétorique: culture, raison, action*» (Paris, 2013)³¹; укр. переклад – «*Людина риторики: культура, розум, дія*» (Париж, 2013). Філософське осмислення бельгійського філолога та лінгвіста Еммануель Данблон [Emmanuelle Danblon], професора риторики Вільного університету Брюсселя [Université Libre de Bruxelles] (Бельгія), вийшло під серією «Гуманітарні науки» («Humanités») французького видавництва «Les Éditions du Cerf», що спеціалізується на релігійній літературі. В анотації до видання зазначено: авторка відправляє на пошуки уявлення про людський розум, сформований риторикою; вона обґрунтовує складники техніки, призначеної для раціональної людини – людини-громадянина, яка з допомогою риторики зможе висловити свої почуття, емоції, інтуїтивні міркування. Головні функції риторики дослідниця розглядає як у спонтанному й універсальному проявах, так і у практичному застосуванні, що стоїть на варті суспільних інституцій. Зрештою, модель риторики, якою вона була задумана у класичному сенсі, перейшла до сучасного суспільства; вона дає можливість об'єднати товариство однією ідеєю, проте водночас може призвести і до зворотного. Еммануель Данблон показує, яким чином модель риторики та її застосування могли б стати цінним засобом задля нового виклику – набути впевненості у собі, не зважаючи на такий світовий порядок, де невпевненість є законом, де ніхто не може нас залишити, окрім нас самих.

За епіграф до книги «Людина риторики: культура, розум, дія» Еммануель Данблон послуговувалася відомою цитатою Аристотеля: «Задля того, щоб стати кваліфікованим у будь-якій професії, треба пройти природний відбір, навчання та практику» (мовою оригіналу: «Pour devenir habile en quelque profession que ce soit, il faut le concours de la nature, de l'étude et de l'exercice»). Зміст цього видання простий і лаконічний. Виклад твору – доступний і зрозумілий для невибагливого, але вдумливого читача.

³¹ Danblon, Emmanuelle. *L'homme rhétorique: culture, raison, action* / Emmanuelle Danblon. – Paris : Les Éditions du Cerf. – 2013. – 231 p. – (Humanités).

Еммануель Данблон є авторкою багатьох новітніх наукових праць, серед яких: «Демократична аргументація» [«Argumenter en démocratie»] і «Функція переконання. Антропологія риторичного дискурсу» [«Rhétorique et rationalité. Essai sur l'émergence de la critique et la persuasion»] (обидві – Брюссель, 2004 і 2002), «Риторика і раціональність. Начерк про становлення критики і переконання» [«La fonction persuasive. Anthropologie du discours rhétorique: origines et actualité»] (Париж, 2005) тощо. Бельгійська дослідниця – генеральний секретар Фонду Хаїма Перельмана; організаторка й активна учасниця різних міжнародних заходах (конференцій, симпозіумів, семінарів, читань, днів досліджень), що проходять на базі факультету філософії і філології Вільного університету Брюсселя та в інших наукових і навчальних установах. Вона увіходить до дослідницької групи GRAL [Groupe de recherche en Rhétorique et Argumentation Linguistique] Вільного університету Брюсселя, яка зацікавлена у встановленні зв'язків між переконанням і впровадженням аргументативної раціональності, виокремлюючи вивчення основних питань сучасної доби; GRAL – співтовариство, покликане сприяти вивченню риторики й аргументації у динамічних і міждисциплінарних вимірах, щорічно проводить десятки найрізноманітніших заходів не тільки у Бельгії, а і в Ізраїлі і Італії, у Канаді та Франції.

«*La rhétorique*» (Paris, 2011)³² – друге видання (перше – 1996 р.) навчально-методичної «*Риторики*» Жоель Гард Тамін [Joëlle Gardes Tamine], французького професора лінгвістики і філології Університету Париж-Сорбонна (Université Paris-Sorbonne), одного з найстаріших вищих навчальних закладів з вивчення літератур, мов, культур, мистецтв, гуманітарних і соціальних наук. «Риторику» Жоель Гард Тамін випущено видавництвом «Armand Colin», що спеціалізоване на гуманітарних і соціальних науках із призначенням для широкої читацької аудиторії – студентів, викладачів та ентузіастів наук; її презентовано колекцією «Cursus. Série “Littérature”» («Програма. Серія “література”»), котра пропонує

³² Tamine, Joëlle Gardes. *La rhétorique* / Joëlle Gardes Tamine. – [2e éd.] – Paris : Armand Colin, 2011. – 232 c. – (Coll. : «Cursus. Série Littérature »).

студентам вищих освітніх закладів краще засвоювати вивчення предметів і дисциплін у визначених галузях, зокрема з літератури. Характерні особливості цієї «Риторики»: оригінальність і почасти вишуканість думки автора, з огляду на змістову і структурну компоненти твору. Предмет досліджень Жоель Гард Тамін постає у співвіднесенні з такими характеристиками людської особистості, як тіло, серце, розум, дух, свобода, пристрасть тощо; представлено численні риторичні фігури й аргументації; можливо, не достатня для унаочнення ілюстративна складова (як на визначений вид її продукції – навчально-методичний посібник), проте наявна чимала кількість цитувань (щоправда дуже дрібним шрифтом).

Французька дослідниця у простий і доступний спосіб прагне розкрити такі частини свого доробку, як: «Принципи та еволюція» (загальні принципи та декілька історичних віх); «Тіло і серце» (пам'ять; дія; етос і пафос, а також характер пристрасті); «Дух» (винахідливість чи розум; доступність); «Між серцем і розумом: стиль і фігури»; на завершення – «Портрет», де приділено увагу місцю портрета в риторичній, характеру, презентації людини тощо. На сьогоднішній день Жоель Гард Тамін – авторка великої кількості статей і декількох книг з мови, зокрема з мови поезії [«*La rhétorique profonde de Saint-John Perse*»] (Париж, 2002; із Colette Camelin); вона – фахівець із граматики і поетичної риторичної, член редакційних оглядів з літератури й поезії; має свій сайт, багато часу приділяє особистому листуванню з дописувачами; залишається почесним професором Університету Париж-Сорбонна, де пропрацювала багато років.

Привертає увагу і чергове перевидання навчально-прикладного характеру Шарлін Лісетт [Charline Licette] – «*Savoir parler en public. Apprendre à captiver votre auditoire! Tester ses capacités oratoires. Les méthodes de prise de parole. Des exercices pour s'améliorer*» ([Levallois-Perret], 2008)³³; укр. переклад – «*Уміти говорити публічно. Навчіться оволодівати увагою вашої*

³³ Licette, Charline. *Savoir parler en public. Apprendre à captiver votre auditoire! Tester ses capacités oratoires. Les méthodes de prise de parole. Des exercices pour s'améliorer* / Charline Licette. – 4e édition. – [Levallois-Perret] : Studyrama, 2008. – 181 p. – (Coll. : « Efficacité Professionnelle »).

аудиторії! Протестувати свої ораторські здібності. Методи висловлювань. Вправи для самовдосконалення» ([Левалуа-Пере], 2008). Шарлін Лісетт, викладачка з менеджменту, тренер з управління, зв'язків та особистісної ефективності, постійно розроблює нові курси і веде стажування (проводить семінари) з публічного мовлення. У цій розробці (як одному з прикладів реалізації такого курсу) авторка відповідає на низку питань, а саме: як тримати аудиторію, аби вона не заснула, що робити з голосом, як відповідати на заперечення тощо. Завдяки своїм багатьом рекомендаціям і вправам із розвитку ораторського дару його зорієнтовано на тих, хто бажає досягти успіху у публічних виступах. Посібник містить п'ять розділів: «Успішний виступ», «Підготовка розумова і фізична», «Підготовка до виступу», «Перед аудиторією» та «Методи для вдосконалення». Посилання на «Уміти говорити публічно (...)» даємо за його четвертим перевидання (2008), оскільки у нашому Центрі риторичної культури маємо саме його у зазначеній «Бібліотеці»; знаємо: нещодавно світ побачило восьме – доповнене – перевидання цієї праці (2014)³⁴.

Зазначене видання й увесь доробок Шарлін Лісетт, – усе перевидано по декілька разів у рубриці «Професійна ефективність» того ж самого французького видавництва – «Studyrama» (засноване 2000 р.; знаходиться неподалік Парижа, у Левалуа-Пере), котре розраховане на молодіжну аудиторію; є незалежною групою зв'язку зі студентами і молодими випускниками вищих освітніх закладів.

Залучаємо до аналітичного огляду і філологічну працю з риторики Крістін Нуаль-Кльозад [Christine Noille-Clauzade] «*L'Univers du style. Analyses de la rhétorique classique*» (Metz, 2003)³⁵; укр. переклад – «*Всесвіт стилю. Аналіз класичної риторики*» (Мец, 2003); видано у серії «Текстові дослідження» (№ 5) Центром лінгвістичного вивчення тексту і дискурсу

³⁴ Licette, Charline. *Savoir parler en public. Apprendre à captiver votre auditoire! Tester ses capacités oratoires. Les méthodes de prise de parole. Des exercices pour s'améliorer* / Charline Licette. – 8e édition. – [Levallois-Perret] : Studyrama, 2014. – 250 p. – (Coll. : « Efficacité Professionnelle »).

³⁵ Noille-Clauzade, Christine. *L'Univers du style. Analyses de la rhétorique classique* / Christine Noille-Clauzade. – Metz : Université de Metz, 2003. – 388 p. – (Coll. « Recherches textuelles ». – № 5).

філологічного факультету Університету Меца [Université de Metz] (Франція); видавець – Університет Лотарингії і Науково-дослідний центр із вивчення медіації [Université de Lorraine Centre de recherche sur les médiations (CREM)]. У цій ґрунтовній і методично структурованій роботі Крістін Нуаль-Кльозад, старший викладач Нантського університету [Université de Nantes] (Франція), у відповідь на запит «що є стиль?» проводить реконструкцію Аристотелевої системи – від історії риторики до її теорії, аналізує дисфункції класичної риторичної спадщини, зауважує на моральних інтерпретаціях мови, визначає складові самого поняття «стиль автора» тощо. Вона вибудовує свої обґрунтування за чотирма основними розділами: «Техніки мовлення» (або мовленнєві техніки), «Класичні конфігурації аналізу», «До герменевтики фігури» та «Для неформалістичної теоретизації стилю». У загальних висновках свого аналізу класичної риторики «Всесвіт стилю» французька дослідниця задається актуальним на сьогодні питанням «що таке стиль автора», а також іншими положеннями, на кшталт «естетика без патетики» тощо.

Дванадцять років потому, у науковому архіві Крістін Нуаль-Кльозад є ціла низка публікацій; тепер вона – професор риторики і літературної теорії Університету Стендаль-Гренобль 3 [Université Stendhal-Grenoble 3], де студенти вивчають іноземні мови і культури, давні і сучасні літератури, інформаційні та комунікаційні дисципліни тощо, – увесь спектр дисциплін, що охоплюють знання про людину та соціальні і гуманітарні науки. Активно проводиться у цьому освітньому закладі і науково-дослідницька діяльність під національним іменем одного з визначних класиків французької літератури ХІХ ст. й одного з засновників психологічного роману – Стендаля. Із-поміж галузей досліджень в Університеті є й наступні: «Риторика від античності до революції» [«Rhétorique de l'Antiquité à la Révolution»], «Лінгвістика і риторика» [«Linguistique et rhétorique»], «Сучасна французька мова: риторика і віршування» [«Langue française moderne: rhétorique et versification»], «Прагматика: риторика і дискурсивний аналіз» [«Pragmatique: rhétorique et

analyse des discours»] (усі – Гренобль, 2014–2015). Проводиться в Університеті постійний семінар за темою «Сила слова: нові підходи до риторики» [«Le pouvoir des mots: nouvelles approches de la rhétorique»], під час якого відбуваються зустрічі й обміни думками між молодими дослідниками; виходить цифровий журнал «Exercices de rhétorique» (Гренобль, 2013–2015); у цьому виданні є і новітні публікації Крістін Нуаль-Кльозад.

Із-поміж авторів, чиї імена закарбовані до історії розвитку французького риторикознавства, назовемо імена ще декількох «людей риторики», а саме:

– *Лорана Перно* [Laurant Pernot], французький історик і фахівець із давньогрецької риторики; почесний член Інституту університетів Франції [Institut Universitaire de France (IUF)]; член Академії написів і белетристики (писемності і красного письменства / художньої літератури) [Académie des inscriptions et belles-lettres] (Франція), автор численних праць із риторики; почесний член Міжнародного товариства з вивчення біблійної та семітської риторики (Рим) [Société Internationale pour l'étude de la Rhétorique biblique et sémitique]; професор університету Страсбурга [Université de Strasbourg]; засновник і директор (із 1994 р.) Аналітичного центру релігійної риторики античності [Centre d'Analyse des Rhétoriques religieuses de l'Antiquité (C.A.R.R.A.)] тощо.

– *Андре Стефана* [André Stéphane], директор і педагог Школи ораторського мистецтва [l'Ecole de l'Art Oratoire] та автор книги «Таїна ораторів» [«Le secret des orateurs»] (Париж, 2000).

– *Марка Фюмаролі* [Mark Fumaroli], дійсний член Французької академії.

Праці багатьох згаданих викладачів і науковців побачили світ на початку нинішнього століття не тільки у Бельгії, Південній Африці та Франції; вони також були апробовані на міжнародних заходах у Болгарії й Ізраїлі, в Іспанії й Італії, у Канаді і Китаї, Марокко і Німеччині, Росії і Словенії, Сполученому Королівстві та США, Швейцарії і Швеції й інших країнах світу.

Висновки до третього розділу. Подані результати аналізу новітніх франкомовних наукових і навчально-методичних видань із риторики, ораторського мистецтва та культури мовленнєвої комунікації розглянуто в якості важливого бібліографічного ресурсу джерельної бази з міждисциплінарних риторикознавчих досліджень у системі вищої освіти й науки початку 2000-их років. Залучено декілька головних праць сучасних представників університетської й академічної еліти – викладачів і дослідників риторики із Бельгії, Південної Африки і Франції. Зауважено на своєрідності і змістовому наповненні видань, котрі відображають широкий спектр багатогранних зв'язків класичної риторики з новітніми історичними, філософськими, філологічними, політичними, релігійними, соціологічними, педагогічними, освітянськими, лідерськими аспектами вивчення. Відмічено внесок кожного з авторів до становлення новітнього етапу розвитку зарубіжного риторикознавства початку XXI ст.

Доповнена новітніми зарубіжними виданнями риторикознавча бібліографія може бути послуговувана як ефективний засіб соціально-культурної комунікації, що сприяє поширенню професійно зорієнтованої інформації та її суспільному використанню; а загалом відіграє важливе значення у розширенні смислового і тематичного діапазону науково-педагогічного дискурсу щодо аналізу провідного міжнародного досвіду з вивчення засад розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету як інтегративного фактора формування сучасного університету.

ВИСНОВКИ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ПОШУКІВ
(за планами на 2016–2017 рр.)

за темою кваліфікаційної роботи
*«Аналітичний огляд розвитку риторикознавчих подій і заходів
початку XXI століття
за участі представників університетської й академічної еліти
вітчизняних і зарубіжних інституцій та організацій»*

Здійснене дослідження виконано за Міжнародною програмою підвищення кваліфікації для освітян *«Сучасний європейський університет: науково-педагогічне стажування для науковців та освітян»*, що була організована Східно-Європейським інститутом психології (Україна – Франція), Поморською академією у Слупську (Польща) у партнерстві з низкою інституцій України та Польщі (Польща, 20–29 лютого 2016 р.).

У роботі:

1) висвітлено досвід вивчення актуальних міжнародних риторикознавчих заходів із розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету (за результатами досліджень 2015 – початку 2016 р.);

2) окреслено значення зарубіжних досліджень із міждисциплінарної риторики кінця XX – початку XXI століття у формуванні риторико-комунікативної культури сучасного університету

3) подано результати аналізу декількох франкомовних видань із риторики, ораторського мистецтва і культури мовленнєвої комунікації сучасних представників університетської та академічної еліти.

Що відповідає визначеним завданням і відображено у трьох розділах.

Вагомими аргументами на підсилення тези щодо актуальності, новизни і суспільної значущості започаткованих риторикознавчих досліджень наведено

приклади роботи міжнародних наукових заходів (конференцій, симпозіумів, форумів, семінарів, шкіл, колоквиумів, відкритих лекцій, практикумів) на базі провідних університетів та академій світу: в Аргентині (Буенос-Айрес), у Бельгії (Антверпен і Брюссель), Великобританії (Единбург і Оксфорд), в Ізраїлі (Тель-Авів), Іспанії (Барселона і Мадрид), Італії (Болонья, Турин і Флоренція), у Канаді (Монреаль і Саскатун), на Кіпрі (Нікосія), у Литві (Каунас), Нідерландах (Амстердам), Німеччині (Бонн, Саарбрюккен і Тюбінген), Польщі (Варшава), США (Балтимор, Лос-Анджелес, Медісон, Сан Антоніо і Чикаго), Хорватії (острів Брач (Постір)), Франції (Гренобль, Лілль, Льеж, Нант, Париж, Страсбург і Тур) тощо.

Щонайперше відзначимо діяльність Міжнародного товариства з історії риторики [The International Society for the History of Rhetoric (ISHR)], що сприяє вивченню як теорії і практики риторики за усі періоди й у всіх куточках світу, так і взаємозв'язку риторики з поетикою, теорією літератури та критикою, філософією, політикою, релігією, правом й іншими аспектами культурного контексту. Маємо також інформацію про роботу риторичних асоціацій, організацій і товариств у Росії, Білорусі, Польщі, Португалії й ін.; про Департамент (чи Управління) освіти, філософії й риторики (Department of Education, Philosophy, and Rhetoric) в Університеті Копенгагена (Данія), Департамент мовленнєвої комунікації, теорії аргументації й риторики (Department of Speech Communication, Argumentation Theory and Rhetoric) на гуманітарному факультеті Амстердамського університету (Нідерланди); Канадське товариство з вивчення риторики (Canadian Society for the Study of Rhetoric (CSSR чи SCER)) й інших інститутцій, угруповань і зібрань.

Тож, маємо бажання продовжувати наші риторикознавчі дослідження.

Як на наше переконання, риторикознавча компонента у наукових дослідженнях з актуальних проблем вищої освіти ще не достатньо представлена з огляду на складність і різномірність такого аналізу; додаються ознаки багатогранності принципів та цінностей дослідження і викладання риторики (загальної та професійно й ціннісно зорієнтованої) та

інших риторикознавчих дисциплін (ораторського мистецтва, основ красномовства тощо) у вищих закладах освіти (світських і духовного спрямування) як інтегративної проблеми. Продовження нашої наукової роботи спонукає до виявлення новітніх пріоритетних напрямках дослідження, що увійдуть окремими підрозділами до майбутньої монографії, як-то: риторика загальна та професійно й ціннісно зорієнтована: осмислення нових завдань у системі вищої освіти України й зарубіжжя початку XXI ст.; вітчизняні традиції та світовий досвід у новітніх напрацюваннях дослідників і викладачів риторики; євроінтеграційний чинник у визначенні тенденцій та інноваційного розвитку вищої риторичної освіти; актуальні проблеми формування риторичної культури майбутніх претендентів до національної еліти України та підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вишах; академічна риторика як базова складова та інтегративна навчально-виховна дисципліна у вищій школі України і світу.

Уважаємо риторикознавчі дослідження – ґрунтовне вивченням ролі, значення, місця і потужного потенціалу риторики загальної й часткової, ораторського мистецтва, засад красномовства тощо – надзвичайно актуальними не тільки у рамках нашої науково-дослідної теми, а і з огляду поінколи швидко змінюваних (вчасно неосмислених особистістю і суспільством) особливостей сучасних соціально-комунікативних процесів.

Сучасне риторикознавство у вищій школі України – як започаткований нами напрям науково-педагогічних досліджень і домінантна основа в оновленні якості вищої освіти початку XXI ст. – лише починає завойовувати собі скромне місце серед багатьох назрілих проблем в освітній системі нашої країни. Науковий інтерес до цієї проблематики визрівав достатньо довго, перш ніж виявилася необхідність вивчення євроінтеграційного аспекту дослідження риторики як навчально-виховної дисципліни у системі вищої гуманітарної освіти України початку XXI ст. Виходимо з того, що риторика як: універсальна царина гуманітарного знання дедалі упевненіше стає дорогоцінним надбанням багатьох культурно-освітніх закладів України і світу;

теорія ораторського мистецтва і наука про закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю людини здавна визнана наукою комплексною, оскільки інтегрує в собі низку суміжних дисциплін соціально-гуманітарного циклу, що у сукупності з іншими дисциплінами вона є цілісною системою знань і старань людства, що з прадавніх часів складалася з таких канонічних вимог, як природні здібності, вивчення мистецтва красномовства, наслідування взірців, постійні вправи, практичний досвід; одна з найдавніших гуманітарних дисциплін, що вивчає способи побудови художньо виразного, емоційно образного і логічно послідовного публічного мовлення оратора та значення якої неможливо переоцінити, оскільки вона спіткає та супроводжує студентську молодь усіх рівнів і курсів, усіх спеціальностей і форм навчання упродовж усього життя – від вступних абітурієнтських іспитів (або навіть щонайменших за обсягом публічних виступів будь-якого змісту і типу чи виду мовлення майбутніх представників національної еліти) до захистів докторських робіт.

Цьогоріч плануємо продовжити роботу довкола широкого спектру питань, що обговорювалися на ініційованому нами засіданні круглого столу *«Риторика у вищій освіті: вітчизняні традиції, світовий досвід та європейські орієнтири»* (Київ, 24 червня 2014 р.), проведеного в Інституті вищої освіти НАПН України у рамках роботи XXIII Міжнародної наукової конференції *«Мова і культура»* імені професора Сергія Бураго (Київ, 23–26 червня 2014 р.). За час минулого обговорювання були висловлено й підтримано учасниками підтримати ідею створення Української риторичної асоціації (з оптимістичною аббревіатурою УРА (!)) як назрілий заклик до об'єднання зусиль українських риторів – усіх зацікавлених дослідників і викладачів загальної та професійно й ціннісно зорієнтованої риторики та інших риторикознавчих дисциплін в Україні. Сподіваємося, це допоможе у вирішенні багатьох нагальних питань у визначених координатах з урахуванням позитивного досвіду вітчизняних і зарубіжних колег в організації наукових і навчально-методичних конференцій, семінарів, круглих

столів, майстер-класів тощо. Діяльність такої громадської організації мала б відбуватися на засадах вивчення передових інноваційних тенденцій у риторичній царині вищої освіти України, Європи і світу початку XXI століття та за неодмінного збереження кращих надбань класичної світової і національної риторичної спадщини.

2016 року авторка поданої роботи взяла участь у таких риторикознавчих заходах, як:

– XX Міжнародна наукова конференція «*Риторика и речеведческие дисциплины в условиях реформы образования*» (Москва, 4–6 лютого 2016 р., Росія), зініційованої Російською асоціацією дослідників, викладачів і вчителів риторики; проведена на базі Московського педагогічного державного університету (кафедри риторики і культури мовлення). У матеріалах цього заходу побачила світ моя перша цьогорічна публікація «К международному опыту изучения теоретических основ развития риторико-коммуникативной культуры современного университета как интегративного фактора формирования академической элиты» (М., 2016. – С. 298–304);

– Міжнародна конференція «*Holy Hero(in)es: Literary Constructions of Heroism in Late Antique and Early Medieval Hagiography*» (Гент, 16–20 лютого 2016 р., Бельгія); Європейська дослідницька рада (ERC), Дослідницька група Novel Saints, Гентський університет (Ghent University), філософсько-мистецький факультет; на базі Королівської академії голландської мови і літератури (Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letterkunde (KANTL)).

– Докторський міждисциплінарний семінар «*Argumentation et rhétorique*» (Лілль, 25 березня 2016 р., Франція) укр.: «Аргументація і риторика»); докторська школа SHS (Sciences Humaines et Sociales – Соціологія та гуманітарні науки) і MESHS (la Maison Européenne des Sciences de l’Homme et de la Société – Європейський дім гуманітарних наук і соціології, у рамках програми ADA (“Argumenter, Décider, Agir” – аргументувати, вирішувати, діяти); у приміщенні MESHS.

Найближчим часом готуюся до участі у (за хронологією риторикознавчих подій):

– IX публічних змагань риторів (Київ, 8 квітня п.р.), що проводиться на базі Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія», факультет правничих наук, Центр інноваційних методик правової освіти (ЦІМПО);

– Міжнародному симпозиумі / Міжнародній науковій конференції «Риторика та форми європейської культури. Від традиції до викликів сьогодення» (Каунас, 6–7 травня п.р., Литва) [фр.: «La rhétorique et les formes de la culture européenne. De la tradition aux défis contemporains»; лит.: «Retorika ir Europos kultūros formos: nuo tradicijos iki šiandienos iššūkių»]; Брюссельський Вільний ун-т (Laisvojo Briuselio universiteto Lingvistikos) та Університет Вітовта (Vitaутаса) Великого (VDU – Vytauto Didžiojo universitetas); Центр мовознавства, дослідницька група «Риторика» відд. литов. літератури, фак-т гуманітарних наук; філол. фак-т, переклад і комунікація) centro Retorikos tyrimų grupė ir VDU Lietuvių literatūros bei Viešosios komunikacijos katedros;

– Міждисциплінарному симпозиумі / Міждисциплінарній конференції «Викладати риторику крізь призму часу і світу» (Калгарі, Альберта (провінція Канади), 31 травня – 2 червня (28.05–3.06) п.р., Канада) [фр.: «Enseigner la rhétorique á travers le temps et le monde»] / «Викладати риторику крізь час і культури / країни» [англ.: «Teaching Rhetoric across Time and Cultures / Countries»] у рамках Конгресу гуманітарних і соціальних наук Канади 2016 (Канадське товариство з вивчення риторики (SCÉR/CSSR), Федерація гуманітарних і соціальних наук Канади; на базі Університету Калгарі); зареєстрована членом SCÉR/CSSR;

– XXV Міжнародній конференції імені Сергія Бураго «Мова і культура» (Київ, 20–23 червня 2016 р., Україна); Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Інститут української мови НАН України, Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України, Інститут філології Київського

національного університету імені Тараса Шевченка, Інститут іноземної філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Національна музична академія ім. П. І. Чайковського, Видавничий дім Дмитра Бураго); тощо.

Завдяки науковому стажуванню за Міжнародною програмою підвищення кваліфікації для освітян (Польща, 20–29 лютого 2016 р.), організованою Східно-Європейським інститутом психології (Україна-Франція), Поморською академією у Слупську (Польща) у партнерстві з низкою інституцій України та Польщі, набуто важливого досвіду й відкрито нових перспектив риторикознавчих досліджень. Адже вони проводяться (чи вивчаються студентами) у Варшавському і Краківському університетах, в Академії гуманітарних наук у Пултуську; викладається програма *«Риторика в культурі»* у Люблінському католицькому університеті Іоанна Павла II (Інститут культурології філософського факультету) тощо. Це конструктивно вплине на подальшу роботу зі здійснення аналізу стану розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету й глибшого аналізу провідного вітчизняного і зарубіжного досвіду.

Представлена кваліфікаційна робота за темою *«Аналітичний огляд розвитку риторикознавчих подій і заходів початку XXI століття за участі представників університетської й академічної еліти вітчизняних і зарубіжних інституцій та організацій»* відповідає темі індивідуального дослідження авторки *«Риторико-комунікативна культура сучасного університету як інтегративний фактор формування академічної еліти»* і розглядається у контексті наукової тематики відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

До Розділу I:

1. II Congreso internacional de retórica e interdisciplina «La cultura y sus retóricas». III Coloquio Nacional de Retórica. III Jornadas Latinoamericanas de Investigación en Estudios Retóricos. Presentación [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : // www.retoricaycultura.com. – Title from the screen.

2. XIV Konferencja PTR – Retoryka wizerunku medialnego [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : // <http://www.retoryka.edu.pl/>. – Title from the screen.

3. 2016. Rhetoric Conference in Namibia [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : <https://aarsouthafrica.wordpress.com/2015/05/08/2016-rhetoric-conference-in-namibia/>. – Title from the screen.

4. Call for Papers. Holy Hero(in)es. Literary Constructions of Heroism in Late Antique and Early Medieval Hagiography. International conference at Ghent University (Belgium) [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : // <http://users.ugent.be/~kdtemmer/Call%20for%20Papers%20Heroism.pdf>. – Title from the screen.

5. Call for Papers. Rhetoric Society of Europe. Polish Rhetorical Society and Italian Language Department of the University of Warsaw look forward to welcoming you to the Fifth «Rhetoric in Society» Conference (RiS 5) entitled «Rhetoric in the Knowledge Society» University of Warsaw, Poland 24-27 June, 2015 [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : http://www.retoryka.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=63&Itemid=67&lang=pl. – Title from the screen.

6. Complete Atory. Third Annual Interactive Rhetoric Symposium. Oxford, England July 20–25, 2015. Rhetoric with Aristotle [Electronic Resource]. – Mode

of access (viewed on November 5, 2015):
URL : // http://rhetoricsociety.org/aws/RSA/asset_manager/get_file/85075?ver=1026. – Title from the screen.

7. Conférence «Rhétorique du visible: Les observations cliniques dans les manuels de la première moitié du XIXe siècle [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : // <http://camelia.hypotheses.org/66>. – Title from the screen.

8. CSSR/SCÉR – Canadian Society for the Study of Rhetoric. 2016 Conference [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : // <http://cssr-scer.ca/conference/2016-conference/>. – Title from the screen.

9. Eikos. International research group on rhetoric [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : // <http://ricercafilosofica.it/home/eikos/>. – Title from the screen.

10. Elliot Doucy vainqueur de la 3ème édition du Concours d'éloquence Nikaïa à la faculté de droit de Nice [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : // <http://unice.fr/fil/service-communication/actualites/elliot-doucy-vainqueur-de-la-3eme-edition-du-concours-deloquence-nikaia>. – Title from the screen.

11. International conference «Addressing Matters in Context» [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : // <http://persuasionconferenceucy.weebly.com>. – Title from the screen.

12. International Debate Academy Slovenia [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : http://debateacademy.net/Debate_Academy/IDA_Slovenia.html. – Title from the screen.

13. International Debate Tournament «Under Chestnut Trees» [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : // <http://idebate.org/events/international-debate-tournament-under-chestnut-trees-0>. – Title from the screen.

14. Argumentation et rhétorique. La journée est organisée par l'Ecole doctorale SHS et la MESHS dans le cadre du programme ADA... – URL : // http://www.meshs.fr/page/argumentation_et_rhetorique.

15. Tarptautinė mokslinė konferencija «Retorika ir Europos kultūros formos: nuo tradicijos iki šiandienos iššūkių». – URL : // <http://www.vdu.lt/lt/ivykiai/tarptautine-moksline-konferencija-retorika-ir-europos-kulturos-formos-nuo-tradicijos-iki-siandienos-issukiu/>.

16. Internationale Tagung 2013: Oktober 2013. Campus der Universität des Saarlandes. Rhetorik in Europa: Konvergenz und Divergenz in der Entwicklung [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : <http://www.uni-saarland.de/institut/eir/internationale-tagung-2013-rhetorik-in-europa.html>. – Title from the screen.

17. Οι εγγραφές έχουν ολοκληρωθεί. Σας ευχαριστούμε θερμά για το ενδιαφέρον! Η εκδήλωση θα μαγνητοσκοπηθεί και θα προβληθεί από το Ίδρυμα Μποδοσάκη [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : // <http://diimerida-gia-tin-peitho.webnode.gr/>. – Title from the screen.

18. Rhetoric and Change. 17th Biennial Rhetoric Society of America Conference [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : // <http://rhetoricsociety.org/aws/RSA/pt/sp/conferences>. – Title from the screen.

19. Seminar «Debata pri pouku in v debatnem klubu» [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : <http://www.zainproti.com/web/index.php/domov/351-seminarspik2015.html>. Title from the screen.

20. Sherbakova Olena (Ukraine). L'étude est menée dans le cadre de la préparation à la Conférence internationale « La Rhétorique en Europe » (Saarbrücken, 9–13 octobre 2013) / Olena Sherbakova [Electronic Resource]. – Mode of access : [uni-saarland.de>fileadmin...Shcherbakova_Olena.pdf](http://www.uni-saarland.de/fileadmin...Shcherbakova_Olena.pdf) <http://www.uni->

saarland.de/fileadmin/user_upload/Info/Europa/institute/eir/Proceedings/Paper_Shcherbakova_Olena.pdf. Title from the screen.

21. Shcherbakova O. A. Modern Rhetoric and the Laws of Its Development at Higher School in Ukraine and Abroad / O. A. Shcherbakova // Modern Tendencies in Pedagogical Science of Ukraine and Israel: the way to integration. – Ariel (Ariel University Center of Samaria), Israel, 2014. – Issue № 5. – C. 378–388.

22. Το 36ο Παγκόσμιο Πανεπιστημιακό Πρωτάθλημα Debate έρχεται στην Ελλάδα [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : // <http://www.kathimerini.gr/835584/article/politismos/atzenta/to-36o-pagkosmio-panepisthmiako-prwta8lhma-debate-erxetai-sthn-ellada>. – Title from the screen.

23. Tradycje retoryczne w kulturze oświecenia i romantyzmu – konferencja [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : <http://www.retoryka.edu.pl/>. – Title from the screen.

24. Twentieth Biennial Conference. Tübingen Germany 28-31 July 2015 [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : // <http://www.ishr-conference.org/>. – Title from the screen.

До розділу 3:

1. L'Art de parler. Anthologie de manuels d'éloquence par Philippe-J. Salasar. – [Paris] : Klincksieck. – 2003. – 370 p.

2. Danblon, Emmanuelle. L'homme rhétorique: culture, raison, action / Emmanuelle Danblon. – Paris : Les Éditions du Cerf. – 2013. – 231 p. – (Humanités).

3. Georges Molinié [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015) : URL : <http://www.letudiant.fr/educpros/personnalites/molinie-georges-545.html>.

4. Licette, Charline. Savoir parler en public. Apprendre à captiver votre auditoire! Tester ses capacités oratoires. Les méthodes de prise de parole. Des

exercices pour s'améliorer / Charline Licette. – 4^eédition. – [Levallois-Perret] : Studyrama, 2008. – 181 p. – (Coll. : « Efficacité Professionnelle »).

5. Licette, Charline. Savoir parler en public. Apprendre à captiver votre auditoire! Tester ses capacités oratoires. Les méthodes de prise de parole. Des exercices pour s'améliorer / Charline Licette. – 8^eédition. – [Levallois-Perret] : Studyrama, 2014. – 250 p. – (Coll. : « Efficacité Professionnelle »).

6. Molinié, Georges. Dictionnaire de rhétorique / Georges Molinié. – 9^eédition. – Paris : Le livre de Poche, 2014. – 351 p. (Coll. : « Dictionnaires, encyclopédies et atlas » [16007]).

7. Noille-Clauzade, Christine. L'Univers du style. Analyses de la rhétorique classique / Christine Noille-Clauzade. – Metz : Université de Metz, 2003. – 388 p. – (Coll. « Recherches textuelles ». – № 5).

8. Philippe-Joseph Salazar [Electronic Resource]. – Mode of access (viewed on November 5, 2015): URL : https://fr.wikipedia.org/wiki/Philippe-Joseph_Salazar. – Title from the screen.

9. Salazar, Philippe-Joseph. Paroles de leaders: Décrypter le discours des puissants / Philippe-Joseph Salazar. – Paris : François Bourin Editeur, 2011. – 294 p.

10. Tamine, Joëlle Gardes. La rhétorique / Joëlle Gardes Tamine. – [2e éd.] – Paris : Armand Colin, 2011. – 232 c. – (Coll. : « Cursus. Série Littérature »).

Перелік новітніх авторських праць, що побачили світ (чи подані до публікації) і відповідають актуальній проблематиці поданої роботи:

1. Щербакова Е. А. К международному опыту изучения теоретических основ развития риторико-коммуникативной культуры современного университета как интегративного фактора формирования академической элиты / Е. А. Щербакова // Риторика и речеведческие дисциплины в условиях реформы образования : материалы XX Междунар. науч. конф. (Москва, 4–6 февраля 2016 г.) / под ред. Ю. В. Щербининой,

Е. Л. Ерохиной ; Рос. ассоциация исследователей, преподавателей и учителей риторики ; МПГУ, каф. риторики и культуры речи. – М. : ТЕЗАУРУС, 2016. – С. 298–304; 345–346.

2. Щербакова Е. А. Приоритетные направления риториковедческих исследований в Украине: к результатам проведения круглого стола «Риторика в высшем образовании: отечественные традиции, мировой опыт и европейские ориентиры» (Киев, 24 июня 2014 г.) / Е. А. Щербакова // Риторика в контексте образования и культуры : материалы XIX Междунар. науч. конф. (Рязань, 29–31 января 2015 г.) / отв. ред. И. Ю. Нефедова ; Ряз. гос. ун-т им. С. А. Есенина. – Рязань, 2015. – С. 80–87.

3. Щербакова Е. А. Современная риторика и осмысление новых задач в системе высшего гуманитарного образования Украины / Е. А. Щербакова // Риторика в современной России: традиции и новые задачи. – Ярославль : Канцлер, 2014. – С. 39–44.

4. Щербакова Олена. А чи враховано значення риторикознавчого компонента в ефективному реформуванні вищої освіти в Україні?! / Олена Щербакова // “Реформа вищої освіти в Україні: критичні питання у сфері законодавчих та інституційних трансформацій” : учасники конференції та абстракти досліджень (Київ, 28–29 травня 2015 р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.edutrends.info/wpcontent/uploads/2015/04/Shcherbakova_abstract_16_04_15.pdf?сба0f6

5. Щербакова О. А. Актуальність риторики та культури мовленнєвої комунікації у процесі формування елітарної особистості (концептуально-бібліографічний огляд) / О. А. Щербакова // Риторика: теоретичні та практичні аспекти комунікації : монографія / кол. : проф. В. М. Вандишев, проф. Я. З. Ліханський, проф. О. С. Перемолова ; відп. ред. проф. В. Н. Вандишев ; Сум. нац. аграрний ун-т, каф. філософії та соціології ;

Варшав. ун-т, каф. риторики і комунікації. – Суми : Сум. держ. ун-т, 2015. – С. 101–105.

6. Щербакова О. А. Аналітичний огляд новітніх франкомовних видань із риторики, ораторського мистецтва і культури мовленнєвої комунікації представників університетської й академічної еліти Франції, Бельгії та Південної Африки // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – 2015. – Додаток 1 до Вип. 36, Том VI (66) : Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К. : Гнозис, 2015. – С. 749–762.

7. Щербакова О. А. До попередніх результатів започаткованого аналізу провідного міжнародного досвіду з вивчення теоретичних засад розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету як інтегративного чинника формування академічної еліти / О. А. Щербакова // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – 2015. – Додаток 1 до Вип. 36, Том III (63) : Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К. : Гнозис, 2015. – С. 237–249.

8. Щербакова Олена. Духовний потенціал ціннісно зорієнтованої риторики у формуванні риторичного ідеалу сьогодення: сутність і завдання / Олена Щербакова // Збірник наук. праць Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [гол. ред. М. Т. Мартинюк]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. – Вип. 2. – С. 414–422.

9. Щербакова О. А. «Нам потрібна риторика єдності!..», або Пропозиції щодо підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України у контексті євроінтеграції / Олена Анатоліївна Щербакова // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис. – 2014. – № 3 (додаток 1): Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – 2014. – С. 116–119.

10. Щербакова О. А. Окремі питання з вивчення риторико-комунікативної культури сучасного університету як інтегративного фактора формування академічної еліти України / Олена Анатоліївна Щербакова // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис. – 2015. – № 2. – Дод. 1: Наука і вища освіта. – К. : Ін-т вищої освіти, 2015. – С. 154–157.

11. Щербакова О. А. Підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на засадах компетентнісного підходу : розділ 5 до колективної монографії / О. А. Щербакова // Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті України в контексті євроінтеграції : монографія (рукопис); [Б. А. Воронкова, М. А. Дебич, Н. М. Дем'яненко, Н. О. Дівінська та ін.] ; за заг. ред. Г. В. Онкович ; НАПН України, Ін-т вищ. освіти. – К., 2014. – С. 221–257. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ihed.org.ua/images/biblioteka/viddil-3_mon_Optimizac-ciklu-gumanitar-discipl_Onkovich_2014_326.pdf

12. Щербакова О. А. Риторикознавча компонента у новітніх дослідженнях вищої освіти / Олена Анатоліївна Щербакова // Вища освіта України : наук. зб. – К., 2014. – Вип. 3. – С. 89–96.

13. Щербакова Олена. Риторико-комунікативна культура сучасного університету як інтегративний фактор формування академічної еліти: початковий аналіз провідного міжнародного досвіду / Олена Щербакова // Розвиток інституційного потенціалу університетів у контексті глобального лідерства : предпринт (аналітичні матеріали) / автор. колектив : О. Боднарук, К. Жданова, С. Калашнікова, С. Курбатов, О. Паламарчук, І. Прохор, О. Щербакова ; за ред. С. Калашнікової. – К. : Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. – С. 111–125 (*орієнтовно; готується до виходу у світ*).

14. Щербакова О. А. Складові риторико-комунікативної культури суб'єктів освітнього й управлінського процесів сучасного університету як першооснова інтегративного чинника формування академічної еліти / Олена Анатоліївна Щербакова // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод.

часопис. – 2015. – № 3. – Дод. 1: Інтеграція вищої освіти і науки. – К. : Ін-т вищої освіти, 2015. – С. 281–285.

15. Щербакова О. А. Тенденції розвитку риторичної освіти у вищій школі України: євроінтеграційний вектор / Олена Анатоліївна Щербакова // Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Ялта, 20-21 берез. 2014 р.). – Ялта : РВНЗ КГУ, 2014. – Ч. 1. – С. 514–518.

16. Shcherbakova Olena. La culture de rhétorique de la personnalité élitaine dans le paradigme moderne de l'enseignement supérieur et de la science académique d'Ukraine et du monde entier / Olena Shcherbakova [Риторична культура елітарної особистості у сучасній парадигмі вищої освіти та академічної науки України і світу] // Rhetor : Revue publiée par la SCÉR. – Calgary, 2016. – *(подано виступ; франц. мовою)*.

17. Shcherbakova Olena. Etat du developpement de la culture rhétorique et communicative de l'université européenne contemporaine : expérience de l'étude et projets de l'activité [Стан розвитку риторико-комунікативної культури сучасного європейського університету: досвід вивчення та проекти діяльності] / Olena Shcherbakova / Olena Shcherbakova // « La rhétorique et les formes de la culture européenne. De la tradition aux défis contemporains ». – Kaunas (Lituanie), 6–7 mai 2016. – *(подано резюме; франц. мовою)*.

18. Shcherbakova Olena (Ukraine, Kyiv). Modèle de la vie héroïque de deux Saintes Hélènes – Impératrice romaine Hélène (IVe siècle) et Grande Duchesse de la Rus' de Kiev Olga (nom chrétien – Hélène; Xe siècle) – images idéales des souveraines (en exemple des sources premières byzantines et des témoignages de la Russie kievienne) [Модель героїчної життєдіяльності святих Єлен – цариці Константинопольської Єлени (IV ст.) та княгині Києворуської Ольги (християнське ім'я – Єлена; X ст.) – ідеальних образів жінок-правительок (на прикладі візантійських першоджерел та давньоруських свідчень)] / Olena Shcherbakova // Holy Hero(in)es: Literary Constructions of Heroism in Late

Antique and Early Medieval Hagiography : résumé. – Gent (Ghent University),
2016. (*ксерокопії резюме роздані учасникам міжнар. конф.; франц. мовою*).